

ЖѢНОЧА НЕВОЛЯ

ВЪ РУСКИХЪ ПѢСНЯХЪ НАРОДНЫХЪ.

НАПИСАВЪ

ИВАНЪ ФРАНКО.

Цѣна 35 кр. а. в.

ЛВѢВЪ, 1883.

Зъ друкариѣ Товариства имени Шевченка,
подоъ зарядомъ К. Беднарского.

ЛВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Либга Цімоновска

ЖѢНОЧА НЕВОЛЯ

ВЪ РУСКИХЪ ПѢСНЯХЪ НАРОДНЫХЪ.

Написавъ

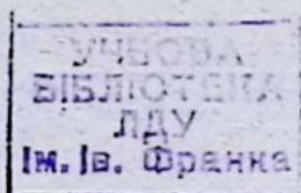
ИВАНЪ ФРАНКО.

г. 111

— Накладомъ редакціи „Зорѣ“. —

У ЛЬВОВѢ, 1883.

—
Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского.

Кабінет филологів
ЛДУ ім. І. Франка.
Імб. № 946.

372182

Коли се правда, що мѣрою культурности всякого народа може служити то, якъ той народъ обходить ся зъ жѣнками, то й се безперечна правда, що руско-украиньскій народъ пѣсля сеи мѣры покаже ся високо культурнымъ въ ѡдношенію до другихъ сусѣднихъ народѡвъ. Ѳдъ давнихъ давенъ всѣ учені люде, котрі пильно придивляли ся до житя руского народа, признавали, що Русины обходять ся зъ своими жѣнками далеко лагѡднѣйше, далеко гуманнѣйше и свободнѣйше, анѣжь ихъ сусѣды. Свобѡдна воля женщины находитъ ту далеко бѡльше пошанованя, нѣжь н. пр. у Великороссѡвъ; въ родинѣ жѣнка ваймає дуже поважне и почестне становище, ба навѣть веде своє окреме (жѣноче, домашне) хозяйство побѡчь мужичого, до которого мужикъ рѣдко коли мѣшає ся. Нѣякого важнѣйшого дѣла мужикъ не робить безъ порады зъ жѣнкою, ба, дуже часто розумна и ѡд-важна жѣнка умѣє у всѣмъ поставити свою волю супроти мужиковои. Що вже й говорити о тѡмъ, що черезъ таке чесне и людске держане жѣноцтво руске мусѣло й само своимъ характеромъ вийти далеко красше, розвитѣйше, нѣжь се бачимо у сусѣднихъ племенъ. Се такожъ признали трохи чи не всѣ етнографы, не кажучи вже о великѡй щирости и нѣжности чутя, котре такими чистыми перлами вылило ся въ незлѣчимыхъ чудово гарныхъ пѣсняхъ жѣночихъ; уже сама зверхна подоба руского жѣноцтва — складна, свободна, гарна, — само его смѣле та певне выступуванє супроти чужихъ

людей: все то свѣдчить дуже корыстно о поважнѣмъ, людскѣмъ становищи жѣнокъ середъ людского народа.*)

А прецѣнь же мѣжъ жѣночими пѣснями руского народа стрѣчаемо дуже богато такъ сумовитыхъ, такъ жалѣбно болющихъ, розкрываючихъ намъ таку многоту недолѣ, що вдумавши ся въ тѣ пѣснѣ и въ те жите, котре ихъ выкликало, мы не можемо не вжахнутись, не можемо не спытати самыхъ себе: не вжежь се правда? не вжежь се може дѣятись у насъ, передъ нашими очима, мѣжъ нашимъ лагѣднымъ рускимъ народомъ? Особливо замужна жѣнка вынаходить въ своѣй жизни чимъ разъ новѣ раны и недогоды, на котрѣ нарѣкае въ пѣсняхъ.

Кождый, кто звывъ пильно придивляти ся житю народному и особливо слѣдити его безмѣрно цѣкаві духовѣ проявы, мусить звернути увагу на тѣ пѣсни, на тѣ, скавати по правдѣ, жѣночѣ невольничѣ псалмы. Особливе тымъ цѣкаві они — крѣмъ своєї основы — що майже всѣ, въ выимкомъ деякихъ вандрѣвныхъ а лишъ до нашего жита бѣльше або менше приновленыхъ, суть новѣйшого, майже сучасного походження, якъ се доказуе бесѣда, чиста, безъ архаизмѣвъ, часомъ зовсѣмъ льокально забарвлена, — якъ доказують такожь зовсѣмъ новѣ сучаснѣ понятя и обставины, въ нихъ

*) Матеріялы етнографичнѣ до сего предмету збрани въ Чубиньского „Труды этнограф.-статист.-экспедиціи въ Югозап. край, т. V и т. VII“, Драгоманова „Преданія и рассказы“, Головацкого „Пѣсни галицко-русского народа“ и др. Зъ опрацѣвань бачить ся найдавиѣйше и єдине доси спеціалне оброблене того предмету єсть Боровиковского „Женская доля въ пѣсняхъ укр. народа“, напечатане переводомъ въ минувшѣмъ рочнику „Зорѣ“. Жаль тѣлько, що оброблене се о тѣлько некритичне, що авторъ помѣшавъ пѣснѣ новѣйшѣ зъ давними, обрядово-весѣльными, въ котрыхъ вѣе зовсѣмъ иншѣй духъ, нѣжь въ новѣйшихъ пѣсняхъ, и въ котрыхъ жѣноцтво занимае далеко низше, пѣдрядне становище въ житю родиннѣмъ. Дуже цѣний уваги що до того пытаня находимо въ прекраснѣй розправѣ М. Драгоманова: „Отголоски въ рыцарской повѣи въ украинскихъ пѣсняхъ“, а такожь въ его новѣй знаменитѣй книжцѣ: „Новѣ украинскѣ пісні про громадскѣ справи“.

Прим. авт.

зображеній. Чи не доказує намъ сей фактъ, що доля нашого жѣноцтва стоить теперъ на переломѣ, що нові обставини життя суспільного — збільшаюча ся бѣднота и др. — заявляють тенденцію змѣнити становище нашого жѣноцтва и, розумѣє ся, змѣнити его на гѣрше! Правда, въ самихъ пѣсняхъ обѣчъ сего непотѣшного факту мы побачимо еще й друге, противне явище — реакцію жѣноцтва супротивъ бѣдуючого гнѣту. Маймо надѣю, що гнѣть той чимъ далѣ, буде зменшувати ся и що жѣноцтво наше безъ перепоны буде поступати дорогою духового розвою въ мѣру поступу цѣлого руского народа.

Розправа, котру отсе подаю, основана майже виключно на матеріялахъ рукописнихъ, на пѣсняхъ зібранихъ мною самимъ и моими товаришами (особливо М. Павликомъ, Ив. Мохомъ и др.) въ рѣжнихъ околицяхъ Галичини самими послѣдними роками. Деякі зъ тыхъ пѣсень були й печатані чи то въ такій формѣ, якъ ту подають ся, чи въ варіантахъ. При кѣнци розправи я подамъ ихъ порѣвнане зъ печатними ѡдмѣнами. Запримѣчу еще, що зведені ту пѣсни жѣночі безперечно найкращі и що до змѣсту и що до форми зъ всего (крѣмъ хиба деякихъ думъ историчнихъ), що коли небудь створила наша фантазія народна, и яко творы народнои лирики многі зъ нихъ можуть смѣло рѣвнати ся зъ найдоскональшими того рода творами всѣхъ часѣвъ и народѣвъ*). Додамъ еще, що й мелодіи многихъ изъ тыхъ пѣсень такъ чудово хороші, що слова становлять лишъ половину ихъ чаруючої сили.

Въ батьківскѣмъ домѣ до замужя дѣвчинѣ досить свободно жити. Правда, працювати она мусить тяжко, якъ и кожде въ родинѣ, але за то й погуляти матуся не боронить.

Гуляй доню, не бороню, теперъ маєшь волю, —
Зажене тя лиха доля, заплачешъ за мною.

(Ценѣвъ, колом.)

*) Пѣсни тоті печатаемо незмѣнно, пѣсля дотычного мѣстцевого выговору.

Порѣвнане житя при матери, а при свекрусь, выходитъ дуже на некористь послѣднего:

Ой на горѣ віорано, пшениць не буде,
У чужой матѣноньки роскошѣ не буде.
Своя мати кладе спати, постѣль постелила,
А свекруха нарѣкає: ще-сь не заробила.
Своя мати й а въ полудень тай ще прикрыває,
А въ свекрухи спати трохи, тай ще нарѣкає.

(Березѣвъ, колом.)

За тежъ, якъ сказано, мати дав волю дочцѣ, „щобъ мала по чѣмъ вгадувати молодѣсть“, вѣирає и строить себѣ по своѣй спромозѣ, „щобъ не встыдѣ ѣй було показати ся мѣжъ люде“, и хочъ привчає до работы и до домашнього порядку, то все таки не надто настигає на ню, не надто натужує єи молоді силы. И дѣвчина чує се, чує свою волю, але заравомъ чує, що воля тота коротка и швидко мине, що за-мужемъ ожидає єи далеко не таке житє, — и она спѣшитъ покористувати ся своимъ золотымъ вѣкомъ, спѣшитъ нагуляти ся и наспѣвати ся.

Теперь я си заспѣваю, коли ми ся хоче.
Коли мой головоньки нѣхто не клопоче.
Теперь минѣ и свѣтъ милый и вѣльненька днинка,
Доки мене не морочить маленька дитинка.

(Нагуєвичѣ, дорого б.)

Она спѣшитъ зазнати й любви, не пытаючи, чи буде що въ неи, чи доведеться ѣй жити зъ тымъ, кого она полюбить. Ба нѣ, она напередъ знає, що

Не всѣ тѣ сады родять, що порозцвѣтали,
Не всѣ тѣ шлюбы берутъ, що ся покохали.
Вой по тѣ сады родять, що рѣдойко цвили,
Вой по тѣ шлюбы берутъ, що ся не любили.

(Кунинѣ, жовк.)

Звѣстна рѣчь, въ послѣднѣй стрѣчѣ значна часть пересады, и вже далеко близшій правды той варіантъ сеи пѣсни, що каже: „Половина побирасѣсь, що вѣрненько покохав ся“, — але все таки дѣвчина не певна, до котрой половини доведеться ѣй належати, и для того спѣшитъ зазнати любощѣвъ безъ нѣякихъ практичныхъ вгладѣвъ, чисто за порывомъ молодого, горячего сердца.

Але мати уважно наглядає за коханєм своєї донечки. Її стара, розважлива голова, котра має такъ багато досвѣду въ житі, але не знає лишъ того, „щобъ кохане може“, укладає напередъ, яке має бути житє її дитини, она вищукує їй жениха по своїй уподобѣ, а бодай одклонює доньку одъ любови зъ такимъ парубкомъ, котрий їй не рѣвня. Мати бѣльше глядить на то, чи женихъ заможный, чи „в у него волы та коровы“, а дѣвчина глядить „на станъ хорошій та на чорні брови“, — одси стара якъ свѣтъ суперечка мѣжъ чутємъ а розумомъ, мѣжъ надто горячою молодостю а надто холодною старостю.

Случаєвъ дѣйсного силованя, де дѣвчину мимо її волѣ оддають за-мужъ за їй нелюбого чоловѣка, середъ руского народа взглядно мало. Здаєсь, що послѣдними часами ихъ ставъ чимъ разъ бѣльше, а особливо мѣжъ бѣднѣйшими людьми. Се й зовсѣмъ конечно, и сего не можна класти на карбъ характеру народного, не можна вважати силованємъ добровѣльнымъ (зо стороны родичѣвъ дѣвчини), усвяченимъ звичаями, опертымъ на цѣломъ свѣтоглядѣ народа. Се силованє примусове, т. є. родичѣ ту примушені не ушанувати волѣ своєї дитини. Коли у бѣдныхъ родичѣвъ лучить ся донечка гарна, робѣтна, вдатлива, — то оддати єѣ за богатого, хочъ бы їй нелюбого жениха (вдѣвця, старшого чоловѣка) становить неразъ для родичѣвъ єдиний ратунокъ одъ економічної загибелі, — и чийъ диво, що они хапають ся за него, що воля и наклони ихъ дитини мусять уступити переможнѣй силѣ економічного и суспѣльного интересу та самозахованя?

За те якъ же то глибоко почуває, якъ живо протестує дѣвчина противъ всякого силованя! Нѣякі економічні користи не заступлять їй сердечной любови. „Чи тонкій, чи грубий, абы серцю любый!“ Она не то, що не може взяти надъ собою тѣлько сили, щобъ полюбити нелюба, — нѣ, она навѣть слова доброго не може ему проти свого серця сказати.

Чому ненько не раненько сокѣль вилѣтає?

Дай му донько принадоньку, ний ту привикає.

Посади го, моя донько, за тисовый столикъ,
 Скажи ёму, моя донько: Сивенькій соколикъ!
 — Волѣла бымъ, моя мамко, каменя глодати,
 Нѣжъ бымъ мала нелюбови „соколе“ казати;
 Волѣла бымъ, моя мамко, гѣркѣй полинь ѣсти,
 Нѣжъ бымъ мала изъ нелюбомъ обѣдати сѣсти.

(Лолинъ, стрыйске)

Такій горячій и живой протестъ проти силуваня свѣдчить именно о тѣмъ, що силуване те середъ нашего народа — случай рѣдкій, що у нашихъ дѣвчатъ дуже живе и сильне почуте свободы власной волѣ, що они не уважають, такъ якъ великорускѣ женщины, своимъ першимъ обовязкомъ — у всѣмъ покоряти ся мужчинамъ и у всѣмъ ѡдречи ся власной волѣ. А хоть неразъ протестъ сей и мусить остати ся безплоднымъ, хоть воля дѣвчины не може остояти ся супроти переважающихъ обставинъ, то она все таки не поѣдае ся пассивно, она скидае зъ себе ѡдповѣдь за те нечесне и нелюдске дѣло.

Ой коли сте наважили, то дайте мя, дайте, —
 А якъ минѣ лихо буде, сами себе кайте!

(Кунинъ, жовк.)

Ба, що бѣльше, неразъ дѣвчина волить смерть собѣ заподѣяти, нѣжъ по силуванѣмъ слюбѣ жити зъ немилымъ чѣй чоловѣкомъ.

Ой на горѣ-горѣ церква мурована,
 Ой тамъ дѣвчинонька зъ примусу слюбѣ брала.
 Ой слюбе мѣй, слюбе, примушенный слюбе,
 Ой чи добре минѣ за нелюбомъ буде?
 Якъ ми буде добре, буду го любити,
 Якъ ми буде лихо, поѣду ся втопити.

Втопилажъ бы я ся, алежъ бо ся бою,
 Щобымъ не вдарила въ камѣнь головою.

Якъ я въ Дунай втону, то въ мори спочину,
 А за тымъ нелюбомъ марне зъ свѣта згину.

(Ценѣвъ, колом.)

Майже такъ само аргументуе й Подолянка въ гарноѣй, хочъ и зъ давнѣйшихъ, очевидно козацкихъ еще часѣвъ, походячѣй пѣсни. Знаемо, що козаки-Запорожцѣ дуже низко ставили жѣнокъ и покидали ихъ частенько, щобъ вступати на тогдѣшнѣй незличимѣй вѣйны. Бути жѣнкою козака представляе ся Подоляницѣ вершкомъ всякого лиха, гѣрше самой смерти.

Ей вийшла, вийшла Подолянка по воду,
 Ей сподобала козаченька на вроду.
 Въ одній сторонѣ козакъ на дудку грає,
 Въ другій сторонѣ Подолянка гуляє.
 Ей а перестань козаче въ дудку грати,
 Ей перестане Подолянка гуляти!
 Ей и переставъ козакъ на дудку грати,
 Ей перестала Подолянка гуляти.
 — Ей ты козаче, є зрада надо мною,
 Ей возьмижъ мене й а въ той човенъ съ тобою!
 — Ей Подолянко, ты сивенькая утко,
 Ей ступай, ступай а на той човенъ хутко!
 Ще й Подолянка на човенъ не ступила,
 Вже Подолянку быстра вода пѣймила.
 — Ей ты козаче, та ратуй же мя, ратуй, —
 Ей будешъ мати ѡдъ матѣнки заплату!
 — Ей не хочужъ я ѡдъ матѣнки заплати,
 Ей лишъ ты хочу за миленькую взяти.
 — Ей волюжъ бо я въ тѣмъ Дунаю втонути,
 Якъ козакови за миленькую бути.
 Я въ Дунай втону, то й у мори виплыну,
 Якъ за козака пѣду, то на вѣки загину!
 Ей хлопцѣ, хлопцѣ, Подолянка втонула,
 Ей лишъ червона китаѣчка сплынула.
 Ей закидайте та дробненькіи сѣти,
 Ей будемъ, будемъ Подолянки глядѣти.
 Ей то глядѣли штыри дни и три ночи,
 Нема Подолянки, лишъ чорненькіи очи.
 Ей ударили по Подолянцѣ въ звони,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ го головка болить.
 Ей выкопали на Подолянку яму,
 Ей заплакавъ козакъ, якъ за рѣдноѣвъ мамовъ.
 Ей зробили на Подолянку трумно,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ усѣмъ людѣмъ сумно.
 (Рогатинъ.)

Пѣсня сєся не належить властиво безпосередно до
 нашої рѣчи, — се пѣсня бѣльше исторична, нѣжъ су-
 часна, и представляє крѣмъ того доволѣ скомплюкованый
 мотивъ. Подолянка може и любитъ по троха козака, але
 не хоче за него йти для того, що ѡнъ козакъ, боить ся
 єго задля єго непевного и кочового способу житя.

Особливо жахає ся дѣвчина — свою молоду свѣжу
 красу ѡддати вѣдѣвцєви.

Не йди дѣвко за удѣвця зъ людскои намовы,
 Бо ти буде кровця течи зъ твоєи головы.

Ой буде ти кровця течи, буде поцяпати,
 Буде тобѣ першою жѣнку все віпоминати:
 Ой чому ты не така, яка була перша?
 Перша була якъ півка, ты бѣдо якъ мерша!
 Перша була якъ фівка, якъ маковий цвѣтъ-цвѣтъ,
 А ты друга бѣдо така, якъ бобовый снѣпъ-снѣпъ.
 (Долинъ, стрыйске.)

Той самъ мотивъ, хочъ бѣльше гумористично оброблений (очевидно зъ становища мужчини, а не жѣнщины) стрѣчаємо въ слѣдуючій польскій пѣсни, котра спѣває ся декуды й нашимъ народомъ:

Zielona ruta, jałowiec;
 Lepszy kawaler, jak wdowiec!
 Bo wdowiec będzie narzekał,
 Że piersze żone lepsze miał.
 Za pierszej żony nieboszki
 Pływały w maśle pierożki,
 Hej a za drugiej nibogi
 Pływają w bałszczy stonogi. (Рава руска.)

Що дѣвчина нерадо ѡддає свою руку вѣдѣвцеві, се рѣчь зовсѣмъ природна: силы вѣдѣвця вже зужиті, надломлені, чутѣ вастигло, зъ першою жѣнкою вяжуть єго споминки хочъ не многихъ щасливыхъ хвиль, а зъ другою нѣчо крѣмъ церковного слюбу, — чижъ диво, що тота друга не може єму бути така мила, якъ перша? Але що найважмѣйше: у вѣдѣвця звичайно є дѣти по першій жѣнцѣ, а котрѣй же то дѣвчинѣ мило бути мацохою? Отъ тому то дѣвчина такъ горячо просить ся у своєї матери, щоби не давала єѣ за вѣдѣвця зъ дѣтьми:

Ой не дай мѣ, мамунцю, не дай мѣ, не дай мѣ,
 До нової комороньки сховай мѣ, сховай мѣ!
 А я буду въ комороньцѣ сидѣти, сидѣти,
 Лишь не дай мѣ, мамунцю, меже дрѣбнѣй дѣти!
 (Нагуевичѣ.)

А отъ якъ жалѣбно плаче дѣвчина, котру мати ѡддала за нелюбого чоловѣка:

Ой дала-сь нѣ*) моя мати, ой дала-сь нѣ*) дала,
 Такъ якъ тоту колопеньку въ болото втоптала.
 Ой та якъ тѣй колопеньцѣ й у болотѣ гнити,
 Ой такъ минѣ молоденькѣй за нелюбомъ жити.

*) нѣ = мя.

Колопеньку-съ утоптала, тай за ню згадаешъ,
 А за мене молоденьку и не споминавшъ.
 Колопеньку-съ утоптала на двѣ-три недѣлѣ,
 Минѣ-съ жите одобрила на вѣки вѣчній.
 Колопеньку-съ утоптала, тай зновъ ѣ обсушишь,
 А вже мене молоденьку зъ бѣдовъ не розлучишь.
 А вже мене не розлучить нѣ пѣпъ нѣ владика,
 А вже хибѣ нѣ*) розлучить рыскаль тай мотыка.

(Березѣвъ, коломыйске.)

Такъ само небогато значить для дѣвчины богачъ
 зъ своимъ богатствомъ, котре не може ѣй заступити щирої
 любви.

Ой щожъ минѣ по худобѣ, що й обору заляже?
 Ой щожъ минѣ по нелюбѣ, що минѣ свѣтъ завяже?

(Косѣвъ.)

Противно, дѣвчина волить пѣти за наймита, ко-
 трого любитъ, анѣжь за пана, у котрого в всякій до-
 статки, але нема серця.

Ой пѣдужъ бо я товъ гребленьковъ до ставу;
 Сама не знаю, кому я ся дѣстану:
 Ци тому пану, що конѣ вороній,
 Ци его слузѣ, що очка чорненькій?
 Конѣ вороній вовки въ поли поѣдять,
 Очка чорненькій нѣколи ся не змѣнятъ.

(Нагуевичѣ.)

За то якъ сумно малое ся доля дѣвчины, котра
 зъ власной охоты пѣшла до пана въ двѣръ служити и
 тамъ стратила свою честь:

А въ горѣ, въ горѣ ганочокъ мурованый,
 А въ тѣмъ ганочку паночокъ мальованый.
 — Пустижь мя мати ой до двора служити,
 А якъ не пустишь, то буду рѣкъ тужити. —
 „Ой доню, доню, въ дворѣ бы рано встати“.
 — Я буду, мамко, дорогій сукнѣ мати. —
 „Ой доню, доню, въ дворѣ двораковъ сила“.
 — Кождому, мамко, своя честонька мила. —
 Не служила рѣкъ, не служила пѣвтора,
 Несе вна собѣ мале дитя зо двора.
 Ой иде вна иде по полю думаючи,
 А за невѣ братчикъ, шабельковъ звиваючи.
 „Ой сестро, сестро, в тебе грошей много,
 Ой лишъ не маешь вѣнчочка рутяного“.
 — Ой люлю, люлю, мале дитя зо двора!
 То мя побили мен матѣнки слова.

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
 Якъ сваволенька, буду ты проклинати.
 Ой пѣдужь, пѣду, попѣдъ гай похилю ся,
 Та послухаю, чи спѣвае Маруся.
 Ой спѣвать, спѣвать, а я вже не спѣваю,
 Мале дѣтятко на рученькахъ хитаю.
 Ой люлю, люлю, нещаслива дитино;
 Нѣхто не скаже: На добрыйдень дѣвчино!

(Лолинъ, ѡдъ Федя Довжаньского зап. М. Павликъ.)

Що вже й говорити про сумну долю тыхъ дѣвчатъ, котрѣ дали волю нерозважливѣй любви; ихъ ждала ганьба передъ цѣлою громадою, декуды на зарѣнку за церквою або коло коршмы били ихъ прилюдно шнурами ѡдъ звонѣвъ, котрѣ передъ тымъ на кѣлька день намоченѣ були въ солянѣй ропѣ (Дрогобычъ). Але ще тяжша бувала доля тыхъ нещасливыхъ, котрѣ въ боязни передъ ганьбою вбивали своихъ дѣтей. Хто не пригадуе собѣ прекрасной, въ переказѣвъ народныхъ выспѣванной пѣсенѣ Шевченка „У недѣлю у селѣ“, въ котрѣй Титарѣвну, що втопила свою дитину, закопують живцемъ въ яму вравъ изъ трупомъ тои дитины? Судъ громадскѣй въ такихъ справахъ бувавъ безжалосный, а громадяне й не бачили того, що обертають ся въ блуднѣмъ колесѣ, що строгѣсть каръ за меншѣ проступки именно родить бѣльшѣ проступки. Що оно справдѣ такъ дѣяло ся, бачимо и въ слѣдуючѣй пѣсени:

Ой у мѣстѣ Гусятинѣ стала ся причина:
 Ковалева Ганусенька породила сына.
 Зродила го, повила го, пустила го въ воду:
 Плыни, плыни, бѣде дитя, та до своего роду!
 Якъ приплынешь, бѣде дитя та до своего роду,
 То розкажешъ старѣй неньцѣ всю мою пригоду.
 А въ недѣлю пораненько всѣ дѣвчата йдуть,
 Та на своихъ головонькахъ вѣночки несутъ.
 А за ними помаленьки Ганусенька йде
 Та на своѣй головоньцѣ вѣника не несе.
 А чому ты, Ганусенько, та позаду йдешъ,
 Чомъ на своѣй головоньцѣ вѣника не несешъ?
 Болить мене головонька зъ тяжкѣй болести,
 Та не можу я вѣночка на нѣй донести.
 Тамъ на ринку дѣвчатонька мѣдъ-горѣвку пьютъ,
 Ковалеву Ганусеньку передъ коршмовъ бьютъ.
 Збили вѣ, взяли вѣ, та й кинули въ воду:

Отъ то маєшь, Ганусенько, та за свою вроду.
 Плыне, плыне Ганусенька, та вже й потапає,
 Та до своѣ матусеньки рукою махає.
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ сѣмъ,
 Не пускай ихъ до коршмоньки, бо такъ буде всѣмъ!
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ пять,
 Не пускай на вечерницѣ, бо всѣмъ буде такъ!
 Ой памятай, стара мати, маєшь дочокъ двѣ,
 Не давай ихъ серцю волѣ, згинуть обидвѣ.

(Краснопуца, тернопольского пов., запис. Н. Загѣрный.)

Що случаѣ подобнѣ до описаного въ тѣй пѣсни, трафляли ся и давнѣйшими часами досыть рѣдко мѣжъ нашимъ народомъ, доказує й сама пѣсня, котра розказує о нѣмъ якъ о „причинѣ“ або „новинѣ“, т. є. о рѣдкѣмъ и незвычайнѣмъ фактѣ. Бѣльша часть покритокъ во-лѣла безперечно наражати себе на ганьбу и соромъ, нѣжъ пѣднимати руку на свою власну кровь. Поглядъ ихъ дуже вѣрно и сердечно передають слова попередной пѣсни:

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
 Якъ сваволенька, буду ты проклинати.

Розумѣє ся, що нынѣ обставины змѣнили ся и по-гляды народа на хибы дѣвочого серця стали ся далеко лагѣднѣйшѣ. Не знаю, чи переконанє, що грѣхъ жити и вмирати женщинѣ не зазнавши любви и не мавши дѣтей (безъ згляду на то чи легальнымъ чи нелегаль-нымъ способомъ), треба уважати ѳдживающимъ на ново, чи зароджуючимъ ся середъ сѣльского жѣноцтва, — тѣлькожъ певно, що те переконанє стрѣчає ся теперь до-волѣ часто. У жидѣвѣ, якъ менѣ говорено, стоить оно якъ выразный приписъ въ Тальмудѣ. Рѣвножъ выразно сказане се и въ лѣрницкѣй пѣсни про Олексея, де каже ся:

Приплодное древо до раю прѣймають,
 Мене неплодницю зъ раю выганяють.*)

(Батятничѣ, львѣвского повѣту.)

Въ обохъ выше наведѣныхъ пѣсняхъ — про дво-рачку и про Ганусеньку — показано намъ дѣвчину, котра зблудила, хочъ може й легкомысно та нерозважно, але

*) Те саме реченє стрѣчаємо такожъ яко приповѣдку въ за-кордоньскѣй Украинѣ (Номисъ).

все таки въ любви. Крѣмъ такихъ пѣсень в ще мѣжъ нашимъ народомъ доволѣ й такихъ, де дѣвчина показуе ся просто одуреною, ошуканою, або й насильно вганьбленою. Отъ н. пр. пѣсня про одурену дѣвчину:

Ой зѣйшли зѣйшли двѣ зѣрниченъки яснѣ;
Надвандрували два козаченьки краснѣ.
Якъ вандрували, то зѣ собовъ говорили:
Де бы мы собѣ дѣвчину пѣдмовили.
Ой вандрували стежечковъ поза хаты,
Выйшла дѣвчина зѣ кириницѣ воду брати.
— Поверзѣ, дѣвчино, ту воду зѣ коновками,
Вандруй изѣ нами, красными козаками!
— Ой пѣшлажѣ бы я и зѣ вами вандрувала,
Кобы то я ся зрадонъки не бояла.
— Вѣрь намѣ, дѣвчино, на козацькое слово,
Мы не зрадили ще на свѣтѣ нѣкого. —
Ой лишенѣ дѣйшли до вишневого саду,
А вже зробили надѣ дѣвчиною зраду.
— Ой дежѣ ся дѣло ваше козацьке слово,
Що не зрадите на сѣмѣ свѣтѣ нѣкого?
— Ой коли ты йшла изѣ нами вандрувати,
То було собѣ зѣ дому й рантушокѣ взяти*);
Ой ты видѣла, що идешѣ на вандроўку,
Було си взяти на дитятко кобѣвку.

(Нагуевичѣ.)

Насмѣшки козакѣвъ глубоко ранятъ сердце бѣдной дѣвчины. Але въ иныхъ случаяхъ ѣй доводитѣ ся не лишѣ насмѣшокѣ слухати; въ декотрыхъ пѣсняхъ росказуе ся, що молодцѣ выкравши и зрадивши дѣвчину, убиваютѣ еѣ, кидаютѣ въ „Дунай глубокий“, якѣ тоту „дурну Резю“ або „Хаюню“, т. е. выкрадену жидѣвочку, або навѣтъ привязуютѣ еѣ до дерева и пѣдпалютѣ, якѣ въ слѣдуючѣй пѣсни:

Ой у поли сосна высокая росла;
Не хилѣй ся сосно, бо й такѣ минѣ тоскно!
Бо я на Вкраинѣ, якѣ на пожаринѣ,
Нѣхто не пригорне й а въ лихѣй годинѣ!
Нѣхто не прибуде, нѣ отецѣ нѣ мати,
Нѣ тота дѣвчина, що ѣ мыслю взяти.
Й а въ поли кириця дѣльомѣ дѣльована,
Деся моя дѣвчина якѣ намальована.
Й а въ поли коршемка, коршемка новая,

*) Щобѣ повязати голову. Прим. авт.

А й у тѣй коршемцѣ пѣе два чужоземцѣ.
 Єденъ чужоземець пѣе мѣдъ тай горѣвку,
 Другій чужоземець пѣдмавляє дѣвку.
 Й а взяли дѣвчину й а въ густу лѣщину,
 Вывели зъ розуму, якъ малу дитину.
 Повели дѣвчину й а въ гору лозами,
 Приняли дѣвчину до сосны косами.
 Сами пѣшли лѣсомъ, назбирали хмизу,
 Запалили сосну зъ верху й ажъ до низу.
 Ой соснонька горить, дѣвчина говорить:
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най мѣ поратує,
 Най ѡдвяже руки ѡдъ тяжкои муки!
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най рубає граба,
 Та най ся надивить, що козацька зрада!
 Ой хто въ лѣсѣ чує, най рубає бука,
 Та най ся надивить, яка моя мука.
 Ой хто дѣти має, най ихъ навчає,
 Зъ вечера до коршмы най ихъ не пускає!

(Нагуевичѣ, дрогобицке.)

Пѣсня сєся доволѣ розширена по цѣлѣй нашѣй
 Руси; минувшого року мы стрѣчали два єи варіанти
 напечатані въ „Кіевской Старинѣ“, а у насъ крѣмъ сєго
 єсть ще одинъ варіантъ, записаний п. Ив. Мохомъ въ
 львѣвскѣмъ повѣтѣ, хочъ досить попутанный, де замѣсть
 „чужоземцѣвъ“ говорить ся о якихсь „браниченькахъ“.

Тѣлькожь помимо сєго розширення мѣжъ нашимъ наро-
 домъ не можна въ тѣй пѣсни шукати характеристики
 нашего житя и нашихъ людей, навѣть и въ давнѣй-
 шихъ часахъ. Пѣсня сєся належить до т. зв. бродячихъ
 або вандруючихъ пѣсень, котрі переходять ѡдъ одного
 народа до другого, и зайшла до насъ зъ заходу. Мотивъ
 єи: „засилуване и ѡдтакъ страшне замучене женщины“
 стрѣчає ся н. пр. въ найдавнѣйшѣй драмѣ Шекспира
 „Titus Andronicus“, де два королевичѣ насилують и стра-
 шно калѣчать въ лѣсѣ доньку Тита. Лявинію. ідки по-
 черпнувъ Шекспиръ предметъ до сєго сграшного епи-
 зоду, сєго доси допевно не выслѣджено, хочъ не можна
 припустити, щѣбъ се бувъ витвѣръ єго власной фанта-
 зіи. Що мотивъ сєй въ германьскихъ и романьскихъ
 народѣвъ оброблювавъ ся часто, доказує дальше одна нѣ-
 мецка пѣсня, замѣщена въ збѣрнику пѣсень Арніма и

Брентано п. н. „Des Knaben Wunderhorn“.*) Наводжу
сесю пѣсню для порѣвнаня зъ нашою:

Es kamen drei Diebe aus Morgenland (чужоземцѣ!)

Die gaben sich für drei Grafen aus.

Sie kamen vor der Frau Wirtin Haus.

„Frau Wirtin, hat sie es diese Gewalt,
Dass sie über Nacht drei Grafen b'halt?“

— Wenn ich es die Gewalt nicht hätt,
Was wär' mir denn die Wirtschaft nutz? —

Der erste hat die Pferde in Stall,

Der andere schwenkt das Futter hinein,

Und küsst' der Frau Wirtin ihr Mägdelein,

Oder ist es ihr getreues Töchterlein.

— Ja, es ist mein getreues Töchterlein,

Es soll euch zapfen Bier und Wein. —

Der erste sprach: Das Mädchen ist mein,

Ich hab ihm gegeben ein Glas voll Wein.

Der andere sprach: Das Mädchen ist mein,

Ich hab ihm gegeben ein Ringelein.

Der dritte sprach: Das Mädchen wär' wert,

Dass wir es teilen mit unserem Schwert.

Sie gaben der Wirtin einen süßen Getrank,

Dass sie vom Stuhl ins Bette hin sank.

Das Mägdlein greift der Mutter wol an den Mund:

— Ach Mutter, leb' jetzt noch eine Stund'! ..

Es greift der Mutter wol an die Brust:

— Ach Gott, wenn das mein Vater wusst'!

Es greift der Mutter wol an die Füß':

— Ach Mutter, was ist der Schlaf so süß!

Sie legten es auf einen viereckten Tisch

Und teilten es, wie ein Wasserfisch.

Und wo ein Tröpfchen Blut hinsprang,

Da sass ein Engel ein Jahr und sang.

Und wo der Mörder das Schwert hinlegt,

Da sass ein Rabe ein Jahr und kräht*)

Очевидна рѣчь, що пѣсня сеся має тѣлько въ до-
сыть загальныхъ чертахъ деяку подѣбнѣсть до нашої.
Жаль, що у насъ нема подѣ рукою иншихъ збѣрникѣвъ,
по котрыхъ бы мы могли выслѣдити хѣдъ той пѣсни и
би початокъ. Тутъ намъ впрочѣмъ ишло о одно тѣлько,

*) Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder gesammelt
von Ludw. Achim von Arnim und Clemens Brentano. Zweiter Teil, mit
Einleitung und Anmerkungen von Robert Boxberger. Berlin, стр.
62—63.

а именно о сконстатованѣ вандрѣвнѣго характеру сеи пѣсни, а се, надѣвмось, доказане схѣдностью еи предмету зъ однимъ эпизодомъ Шекспировои драмы и зъ пѣснею нѣмецкою.

Но ось дѣвчина выйшла за-мужъ, покинула рѣдну хату и вступила въ нову, не знакому собѣ семью своего мужа. Не привыкла она до чужихъ порядкѣвъ, до чужой матери, и не диво, що дуже богато пѣсенъ малюе намъ досадными красками недолю молодой невѣстки пѣдъ свекрушиною рукою. Свекоръ не мѣшае ся въ „жѣноче господарство“, — тожъ свекруха, яко мати въ хатѣ, мае надъ невѣсткою повну волю. Чи добровѣльно, чи недобровѣльно вступила невѣстка въ чужу, мужову хату, — однаке ту жде еи лихо.

Ой на горѣ на высокѣй камѣнь муку меле,
Пытае ся козакъ дѣвки: чи пѣдешъ за мене?

Ой я пѣду, козаченьку, тай буду робити, —

Ой ци схоче твоя мати зо мновъ говорити?

Ой схоче моя мати зъ тобовъ говорити,

Лишень буде вѣправляти не ѣвши робити.

Ой ты йди невѣстице, поки й обѣдъ буде,

Якъ ся прѣйде й обѣдати, вна тогды забуде.

А я прѣйшла молоденька, тай стала до миски,

А свекруха походжуе тай ѣддула писки.

— Ой ци ты ся невѣстице, свѣта не встыдаешъ?

Нема ложки воды въ хатѣ, до миски сѣдаешъ!

— Ой а ци ты, свекрушенько, вдурѣла, вдурѣла?

Нынѣ диника петрѣвная, а я ще не ѣла!

— Ой а ци ты, невѣстице, нынѣ приведена,

Ой що моя свѣтличенька три дни не метена?

А я пѣшла молоденька свѣтличеньку мести,

А вна минѣ й оповѣла въ поле ѣсти нести.

А я ѣ ся запытала: а де плужокъ оре?

А вна минѣ й оповѣла: ний ты колька вкоде!

А я знала молоденька, що ѣй ѣдповѣсти:

А ний того колька вкоде, хто готовивъ ѣсти!

Ой у саду та на заду сорока скрегоче;

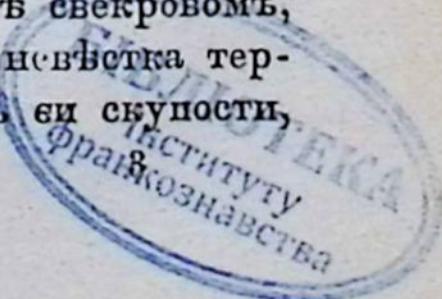
А свекруха миски мые, невѣстка не хоче.

(Долинѣ, стрѣйске, зап. М. Павликъ и Ив. Франко)

Якъ бачимо зъ тои пѣсни, и тутъ не можна говорити про таку неволю невѣстки въ домѣ свекровѣмъ, яка истнуе н. пр. у Россіянъ. Тутъ прямо невѣстка терпитъ ѣдъ примхѣвъ старои, а може и ѣдъ еи скупости,

Инв. № 946.

372 181

котра у нашихъ мужикѣвъ звѣчайно — наслѣдокъ перебутихъ недостачъ, перебутои бѣдности та нужды. Але и ту бачимо у молодой невѣстки рѣвке заявленє свои особистои непѣдлеглости: она зубъ за зубъ ѡдгрызає ся ѡдъ докорѣвъ старой свекрухи, и хочъ не ѡдкидає ся нѣякои работы, яку ѣй загадує свекруха — (се навело-бъ на ню закидъ лѣнивства и дармоѣдства — якъ звѣсно, у нашихъ мужикѣвъ найтяжшій и найсоромнѣйшій закидъ, якій можна зрѣбити „господарекѣй дитинѣ“) — то на єи докѣрливѣ слова має и она свои слова. Дуже часто тиха и склѣнна невѣстка умѣє цѣлковито задобрити воркотливу свекруху, бажаючи мати у всѣмъ и все свѣй верхъ въ хатѣ. Осъ н. пр. урывокъ зъ пѣсни, де парубокъ навчає свою милу, якъ має поступати зъ єго матерю, щѣбъ жити зъ нею въ ладѣ. Дѣвчина боить ся, що

Чужая матѣнка, не своя,
Не буде ѡдъ неї покоя.

На те каже ѣй парубокъ:

Ой якъ ты пѣдєшь горою-горою,
Назвє тя матѣнка бѣдою-бѣдою;
А якъ ты пѣдєшь долиновъ,
Назвє тя матѣнка дитиновъ.

(Нагуєвичѣ)

Щѣ справдѣ невѣстцѣ приходитъ ся зносити ѡдъ свекрухи радше єи воркотливѣсть и квасный гуморъ, анѣжъ систематичне, ненастанне неволєнє та упослѣджуванє, основанє на цѣлѣмъ свѣтоглядѣ народнѣмъ, се видимо мѣжъ иншимъ и зъ гумористичной приповѣдки: „До свекрухи заговори, то каже: писокъ маєшь!“ — а мовчи, то каже: „Ци вже и говорити не вмѣєшь?“ (Нагуєвичѣ).

Та не тѣлько ѡдъ свекрухи приходитъ ся молодѣй жѣнцѣ завнати лиха. Не лѣпше, коли не гѣрше, жїєсь ѣй зъ мужемъ. Щѣ вже и говорити о тѣмъ, коли мужъ не любый ѣй? Тутъ уже справдѣ она зовсѣмъ нещаслива, невольница. Тѣта, котра впередъ вагувала ся нелюбому чоловѣкови сказати добре слово, мусить теперъ подѣляти зъ нимъ не тѣлько стѣль, але и все, мусить пѣдлагати всѣмъ єго примхамъ, зносити ѡдъ него

лайку и побоѣ, якъ то спѣває ся въ тѣй прекраснѣй и жалѣбнѣй пѣсни:

Ой тамъ за горою, тамъ за кременою
 Не по правдѣ жиє чоловѣкъ зъ жоною.
 Уна йому стелить бѣлу постелечку,
 Онъ на ню готовить зъ дроту нагаечку.
 Бѣла постелечка порохомъ припала,
 Дротяна нагайка бѣле тѣлце рвала.
 Бѣла постелечка порохомъ присѣла,
 Дротяна нагайка кровю обкипѣла.
 Ой мужу-жъ мѣй, мужу, не бій мене дуже,
 Въ мене тѣло бѣле, болить мене дуже!
 Пусти мене, мужу, въ вишневый садочокъ,
 Най я собѣ й урву ружевый квѣточокъ.
 Урву ружу-квѣтку тай пущу на воду,
 Плыни-плыни квѣтко й ажъ до мого роду.
 Плыни ружу-квѣтко, плыни по Дунаю,
 Та якъ уздришь мою мамку, приплыни до краю!
 Выйшла стара мати въ Дунай воды брати,
 Якъ уздрѣла ружу-квѣтку, тай стала плакати,
 Дежъ ты ружу-квѣтко тутъ ся й объявила?
 Вѣдай тебе моя донька й опустила!
 Боялась ся мати, що мя не згодуешь,
 Далась мене за нелюба, й а теперъ бануешь.
 Боялась ся мати, що мня ся не збудешь,
 Така прійде годинонька, що й плакати будешь!

(Косбвъ, записавъ М. Павликъ)

Подѣбнои основы й друга пѣсня, котра показує, якъ чахне дѣвчина за нелюбомъ, якъ тужить за своими молодыми лѣтами, котрѣ потратила бѣдуючи зъ разу при матери, а ѡдтакъ при нелюбѣмъ чоловѣцѣ.

Тече вода зъ за города зъ пѣдъ кореня дуба;
 Якамъ була молоденька, пѣшламъ за нелюба.
 А я скубу зъ ружѣ квѣтку та пуцю на рѣчку:
 Плыни, плыни зъ ружѣ квѣтко якъ день такъ и нѣчку!
 Ой приплыла зъ ружѣ квѣтка тай на водѣ стала,
 Війшла мати воды брати тай квѣтку пѣзнала.
 Ой а ци ты, моя донько, сѣмъ рѣкѣ хорувала,
 Що такъ твоя зъ ружѣ квѣтка на водѣ зѣвяла?
 Ой то бо я, моя мамко, й рѣкѣ не хорувала,
 Нѣжъ я пѣшла за нелюба, то я бѣдувала.
 Запрѣгайте конѣ въ лѣцы, конѣ воронѣи,
 Поѣдемо здоганяти лѣта молодѣи.
 Здогонила лѣта свои на тисовѣмъ мостѣ:
 Ой вы лѣта молоденькѣй, вертайте ся въ гостѣ!

Ой уже мы не вернеме, не маеме чого,
Не такъ було шпанувати здоровячка свого.

(Лолинъ, стрыйске, зап. М. Павликъ)

Кто вдумав ся въ тѣ пѣсни и въ те горе, котре
ихъ выкликало, той пѣйме, кѣлько въ нихъ глубокои,
затавной розпуки, — той зовсѣмъ усправедливить важке
прокляте бѣдной жѣнки:

Волѣли мя вовки зѣсти тай кости рознести,
Нѣжь мя мали изъ нелюбомъ до слюбу бдвести. (Лолинъ)

А ще до того, коли дѣвчина любила иншого, моло-
дого, гарного, а пѣшла за старого! Якою опущеною, без-
захистною, самою - самѣсѣнькою на всѣмъ свѣтѣ чув
ся она!

Ой летѣли бѣлѣ гуси
Зъ сего боку та на толоку,
Видзобали пшениченьку,
Лишень липили полову.

А щожъ минѣ по половѣ,
Коли въ нѣй зеренця нима?
А щожъ минѣ по Косовѣ,
Кой мого молодця нима?

Не йти було жито жати,
Не йти було колопиѣ брати,
Не йти було за старого,
Лѣпше мене молодця чикати.

Стыла тебе мати знае,
Доки тебе молодця чикати, —
Росте коса до пояса,
Нѣ розплести, нѣ розчесати.

Не йти було дорогою,
Але ити тою майморицевѣ;
Лѣпше, краще дѣвчиноньковѣ,
Якъ товѣ гѣрковѣ молодицевѣ.

Иду лѣсомъ, иду полемъ,
Нѣгде воды не напiti ся;
Бѣдна моя головонько,
Нима дѣ кому притудити ся.

Притулю ся до ялицѣ,
Ялиця минѣ не сестриця,
Вѣтеръ вѣе, гиле мае,
Вна до мене ни промовляе.

Притулю ся до дубочка,
Дубочокъ минѣ не браточокъ,
Вѣтеръ вѣе, гиле мае,
Онѣ до мене ни промовляе.

(Косѡвъ, записала Анна Павликъ)

А вже найдужше бѣдуе жѣнка за чоловѣкомъ-паницею. Не тѡлько, що онѣ тратить худобу и приводитъ на бѣду жѣнку зъ дрѡбными дѣтьми, але ще и бѣе еѣ, збиткуе ся надъ нею. Не даромъ то пѣсня остерѣгае матѣрь:

Ой дбай мати, дбай,
За-мужъ доньку бѣдай,
Та не дай еѣ за паниченька,
Спаде красонька зъ еи личенька,
Буде родови жалѣ.

(Батятичѣ, жовкѡвске)

Не даромъ и сама дѣвчина просить ся у матери:

Не дай мене, моя мати, за пѣяка,
Бо онѣ прѡпѣе худобицю, хотѣ бы й яка.
А дай мене, моя мати, за такого,
Що онѣ мене вѣрне любить, а я ёго.

(Нагуевичѣ)

Такъ щожъ бо! Поганный экономичный порядокъ невдержимою силою пре нашего мужика — особливо бѣднѣйшого — до пѣяства. Въ пѣяствѣ онѣ шукае забутя свои недолѣ; пѣяство, то ёго протестъ противъ того ладу, котрого всѣхъ кѡнцѣвъ и движучихъ пружинъ онѣ не може збагнути своимъ розумомъ, середъ котрого онѣ не може придумати для себе нѣякои пѡдмоги. Отъ онѣ и пускае ся, опустивши руки, въ той вирѣ, котрый несе ёго до погибели, пускае ся въ резигнацію, хочъ и зъ болющимъ сердцемъ, добре знаючи, яка доля жде ёго на кѡнци. Така безъѡдраднa резигнація звучить н. пр. въ тѡй пѣсни:

Ой не жалуй, моя мила, що я пью,
Тогды будешъ жалувати, якъ я вмру.
Тогды будешъ жалувати, плакати,
Якъ я буду на лавонцѣ лежати.
— Ой встанѣ милый, чорнобривый, встанѣ сердце,
Стоить тобѣ й а въ головкахъ мѣдѣ-винце!
— Ой ты мила, чорнобрива, пѣй сама,
Колисѣ минѣ за живота не дала!

Спѣмнешь теперь свои лѣта, гаразды,
 Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
 Треба хлѣба, треба соли до хаты,
 А нѣкому молоденькѣй старати!

(Уторопы, коломыйске)

Що оно справдѣ такъ, що п'янство коренить ся не
 въ злѣй натурѣ, не въ вопсутыхъ норовахъ народа, а въ
 его цѣлѣмъ економичнѣмъ и родиннѣмъ житю, се дока-
 зують и многі пѣсни та приповѣдки народні, якъ н.
 пр. „выпити — хробака заллати“ (Нагуевичѣ), або
 н. пр. слова п'яницѣ въ пѣсни:

Ой бачужь я, бачу,
 Що худобу трачу,
 А якъ прійду до домоньку,
 Тяженько заплачу.

(Нагуевичѣ)

Затымъ очевидне дѣло, що нарѣкане жѣнокъ на
 мужѣвъ-п'яницѣ, — се посередно нарѣкане на той пога-
 ный порядокъ, котрый вытворює тыхъ мужѣвъ-п'яницѣ.
 Пѣсень, въ котрыхъ жѣнка нарѣкає на чоловѣка-п'яницю,
 дуже богато и въ кождѣмъ збѣрнику ихъ чимало на-
 ходить ся. Я ту наведу тѣлько найкрасшій и найхаракте-
 ристичнѣйшій въ нашихъ рукописныхъ матеріалѣвъ.
 Отъ н. пр. одна чудово-хороша псалма жѣноча:

Не сама я ходила,
 Водивъ мене чорный день.
 Водивъ мене по горѣ,
 Завдавъ минѣ три журѣ.
 Перша жура велика:
 Лишиламы ся безъ батька.
 Друга жура не тяжка:
 Оддаламамы ся молода.
 Трета жура найбѣльша:
 Мѣй чоловѣкъ п'яниця.
 Йде до коршмы — гуляє,
 Йде зъ коршмы — спѣває.
 А я его вже знаю,
 Дверѣ ему втворюю.
 А онѣ мае паличку,
 Вдаривъ мене по личку.
 Зъ мого личка кровця йде
 На сорочку капає.
 Я сорочку полочу,
 Своимъ свѣтомъ торочу.

Идутъ цвѣты зъ водою,
Иде мѡй вѣкъ зъ бѣдою.

(Березѡвъ, коломыйске)

Не знаю, чи можъ простѣйше, а заразомъ поетичнѣйше та ревнѣйше розказати самъ фактъ бѣдованя жѣнки за паницею. То тѡлько певне, що наша штучна поезія доси на щось подѡбного не здобула ся. Не менше глибоко зрушує насъ и слѣдуюча пѣсня своєю простою въ оповѣданю и безъѡдрадною сумовитостю фактѡвъ:

Вчера-мъ була якъ день бѣла,
А нынѣ мя журба ззѣла.
Не такъ журба, якъ неволя,
Побила мя лиха доля.
Моя доля въ коршмѣ лежить,
Нагавчку въ рукахъ держить.
Неси мила въ коршму жита,
Якъ не несешъ, будешъ бита!
Я ще жита не набрала,
Вже ся доля розгуляла.
— Якъ віломлю буковий букъ,
Убью тебе мила оттуть!
— Не бій мене на улиці,
Не роби ми встыду въ лиці!
Заведи мя тай до хаты,
Будуть лишень стѣны знати.
Не бій мене, мужу, въ ночи,
Не вібивай чорній очи!
Буде завтра ясна днина,
Будешъ бити, якъ емъ вина.
Заведи мя въ комороньку,
Утни минѣ головоньку!
Нехай мои стѣны знають,
Най ся люде не ззирають!
— Ой стѡй, мила, годиночку,
Скажу я ти новиначку.
Твоя мати тяжко лежить,
Студеной воды бажить!
— Ой най лежить, ой най буде.
Минѣ за невь жаль не буде,
Бо мя мала одиницю,
Тай ту дала за паницю.

(Ценѣвъ, коломыйске)

До якои крайної розпуки мусѣла бути доведена жѣнка, котра воспѣвала тоту пѣсню! Якъ глибоко въ

ви нѣжну душу мусѣли вгрызти ся и тѣ погрозы мужевѣ и его побоѣ и розтрата невеликого, кроваво запрацѣваного добра, коли сердце ви затвердло навѣтъ на найпершій дитинячій чутя, на чуте жалю по материнѣй недузѣ. Она вже, бачить ся, починає гнути свою голову и свое сердце передъ тою „неволею“, зъ пѣдъ котрои не бачить виходу. Она немовъ и сама признає себе въ чѣмось винною, не супротивляє ся мужевымъ побоямъ, а тѣлько просить его, щобъ не бивъ ви при людяхъ та не калѣчивъ ѣй лица и не робивъ такимъ способомъ ѣй встыду передъ людьми. Але покѣрнѣсть сеся, то не дѣйсна покѣрнѣсть, не дѣйсне самознѣвечене свои волѣ, не дѣйсне безвзглядне пѣдлягане пѣдъ волю мужика. Свѣдчатъ о тѣмъ слова ви, въ котрыхъ она просить у мужика смерти — смерть для неи не страшна, бо сежъ єдиный вихѣдъ зъ ви важкого положеня. Єдиный? Нѣ, не єдиный! Се тѣлько въ хвиляхъ розпуки та духового обезсиленя такъ ѣй выдає ся и она бажає смерти. Опѣсля она знайде и иншій виходы, иншій способы ратунку — мы побачимо, якѣ.

Та тѣлькожъ, звѣсна рѣчь, не кожда жѣнка обдарована на стѣлько сильною волею, на стѣлько цѣльною та неполоманою натурою, щобъ могла найти браму ратунку и щобъ посмѣла ѣдважно въ ню кинутись. Велика часть дармо шемече ся въ путахъ и або гине безслѣдно, протестуючи одними слѣзми, або, що гѣрше, цѣлковито тратить самостѣйнѣсть мысленя и став на тѣмъ, що справдѣ мужикови годить ся бити жѣнку, що „най бѣе, ваки жѣе, — якъ умре, то бити не буде“ (Нагуевичѣ), бо „щожъ то за чоловѣкъ, щобы й жѣнки не вѣбивъ“ (Лолинѣ). Они тѣлько просятъ ся, щобы мужикъ не бивъ ихъ прилюдно.

Ой не бѣй нѣ*) меже людьми, побѣй мене дома,
Та сырою дубиною, абымъ була добра!

(Нагуевичѣ)

Але случаѣ такѣ — къ чести нашего жѣноцтва сказати — дуже рѣдки, а ще рѣдшій подѣбнѣй пѣсни, тай

*) нѣ = мя.

то хто знав, чи не зложені они хочь по части самими мужиками, котрі хотѣлибы забрати въ свои руки якъ наибольшу власть надъ своими жѣнками. Отъ еще пѣсня, въ котрій представляе ся день-денно оплакана доля жѣнки за паницею :

Ой заплачешь, дѣвчинонько, въ першій понедѣлокъ,
Якъ ти здоймутъ зъ головоньки дзелененькій вѣнокъ.
Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у другій вѣвторокъ,
Якъ ти прійде на головку хотъ гадочокъ сорокъ.
Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у третю середу,
Якъ ты буде бѣда бити въ головку зъ переду.
Ой заплачешь, дѣвчинонько, й а въ четверть четвертый,
Якъ не зможешь, дѣвчинонько, бѣды переперти.
Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у пята пятницю,
Якъ не зможешь вилудити изъ коршмы паницю.
Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у шесту суботу,
Якъ не зможешь вилудити бѣду на роботу.

(Лолинъ, стрыйске.)

Але не тѣлько зъ нелюбымъ чоловѣкомъ лихо жити жѣницѣ. Некрасша доля чекае еѣ звичайно и за тымъ, котрого она дѣвчиною полюбила. Се видно зъ многихъ пѣсень, якъ н. пр. зъ сеи :

Ты зелена лѣщинонько,
Чому гиле й опускаешь?
Ты молода молодице,
Чому слѣзы проливаешь?
Ой я гиле й опускаю,
Тугу зиму прочуваю;
Ой я слѣзы проливаю,
Бо лихого мужа маю.
Ой не казавъ минѣ й отецъ,
Не казала минѣ мати,
Сама-мъ бѣду полюбила,
Нѣ на кого нарѣкати.

(Дрогобычъ)

Бѣдна дѣвчина, котра полюбивши ледачого парубка наперла ся выйти за него за-мужъ, теперъ мусить вносити не тѣлько вго примхи и побоѣ, але ще и докоры рѣднѣ, котра ѣй не казала йти за него, якъ ось въ тѣй вагально внанѣй пѣсни (у мене в два варіянты : зъ Нагуевичъ и зъ Выжницѣ).

Ой дай мене, моя мати, за кого я хочу,
Най я твой головоньки тѣлько не клопочу.

Ой дай мене, моя мати, за кого я важу,
 Хоть мя буде сѣмъ разъ бити, нѣчо ти не скажу.
 Хоть мя буде, моя мамко, сѣмъ разъ на день бити,
 Колижъ му ся любо-милу въ очи подивити.
 Ой далажъ мя моя мати, за кого-мъ хотѣла,
 Зашумѣла нагавчка коло мого тѣла.
 Ой якъ взявъ мя милый бити та за кѣски вести:
 — Борошижъ мя, рѣдна мати, тай вы, мои сестры!
 Ой сестры мя борошили, а мати не хоче:
 — Сѣдай, дурню, коло него, диви му ся въ очи!

(Выжишця, зап. Апіянь)

2 Поганий економичный порядокъ розстроює чимъ разъ дужше родинне жите нашого (тай то не лишень нашого) народа. Зрѣсть убожества народного, якъ мы вже бачили, доводить мужика, а то й его жѣнку до п'янства. Те саме убожество, позбавляючи людей всякихъ утѣхъ, затроюючи кожду ихъ хвилину грыжею та журбою, руйнуючи красу ихъ тѣла, веселѣсть ихъ вдачѣ, силу ихъ здоровля, — швидко выстуджує и любовь мѣжь ними. Мужика не тягне до дому, де его жде плачь голодныхъ дѣтей та докоры жѣнки, — онъ иде або до коршмы, або шукає собѣ иншой розрывки поза домомъ. Неравъ лучає ся, що чоловѣкъ занедбує свою власну жѣнку и дѣти, а примияєсь до другои, хоть тота друга не то що не красша, але противно, и бѣдша и гѣрша одъ его жѣнки. Самъ онъ чує недоладнѣсть своего поступованя, — такъ щожъ, — серця не присилуєшь! Ось якъ о томъ спѣвавъ въ Лолинѣ чоловѣкъ, що покинувъ свою жѣнку, а самъ пѣшовъ въ наймы:

Похиливъ ся дубъ на дуба, галуза пѣдперла;
 Ой постивъ бымъ три мѣсяцѣ, кобъ ми жѣнка вмерла.
 Въ мене жѣнка, якъ калинка, я ся на ню дуо, —
 Чужа бѣда, якъ потѣгачъ, я еѣ цюлюю.

(Лолинѣ)

Неравъ чоловѣка бере совѣсть, онъ бачить самъ, що лихо робить, занедбуючи свою хату и свою жѣнку, — але щожъ, коли чуте, той найважнѣйшій нервъ родинного звязку, выгасло безповоротно и нѣчо не роздмухає его на ново. Щобъ хоть передъ власными очима прислонити свою невѣрнѣсть якою небудь прикрывкою, онъ зводить на бѣдну жѣнку всяку небувальщину, за-

кидає їй н. пр., що она попередъ причарувала его, щоби єѣ любивъ.

Ой посѣю я яру пшепичейку
 Тай пѣзненъкій овесъ;
 Ой скажи миѣ, моя милесенька,
 Чи по правдѣ жиєшь?
 — Я жию по правдѣ, а ты не по правдѣ:
 Мѣдъ-горѣвку пьєшь,
 Прийдєшь до домоньку, зѣ кульки нагаѣньку,
 Мене молоду бьєшь.
 — По щожь ты ходила, по щожь ты бродила
 По высокѣй горѣ?
 По що ты копала трояков зѣле?
 Все на чары миѣ!
 — Ой хоть я ходила, ой хоть я бродила
 По высокѣй горѣ,
 Ой хоть я копала трояков зѣле,
 Не вадить вно тобѣ!

(Нагуєвичѣ)

А ось якими чудово-сердечными словами жалувє ся жѣнка на невѣрнѣсть свого мужа:

Ой зацвила калинонька въ лузѣ;
 Чогось мое ой серденько въ тузѣ.
 Чогось мене мѣй милый не любить,
 Чогось мене дѣ собѣ не голубить.
 Изъ вечера до иншої ходить,
 А до мене зѣ пѣвночи приходить.
 Коло мене надувши ся ляже,
 А до мене й словечка не скаже!
 Ой на мою постѣвку лягає,
 А ще мене молоденьку лає:
 „Ой ѣдєсунъ ся, нєлюбє. ѣдѣ мене,
 Ой є въ мене ще кращя ѣдѣ тебе“.
 — Най ихъ буде двайцять и чотыри,
 Такижъ бо я найстарша надѣ ними.
 На однѣмъ мы рушничку стояли,
 Одному мы Богу присягали.
 А хто буде присягу ломати,
 Того буде Сынъ божій карати.

(Цєпѣвъ, коломыйскє)

Але згадка про слюбъ, про святѣсть зломаної присяги и про кару божу не може привернути до неї серця чоловѣка, а противно, доводить єго до роздразненя и гнѣву — выкликує страшну, трагичну сцену...

Ой зъ пѣвночи комора дудѣла,
 Ой зъ пѣвночи нагайка шумѣла,
 А падъ раномъ миленька й умлѣла
 Прійшла мати изъ сѣней до хаты:
 — Зятю, зятю, що въ тебе чувати?
 — Ой зле мати у мене чувати,
 Чогось мила не хоче вставати.
 Ой встань мила, куплю ти горѣвки!
 — Ой не встану, шукай собѣ жѣнки.
 — Ой встань мила, куплю тобѣ меду!
 — Ой не встану, головки не звезду.
 — Ой встань мила, ой встань милесенька,
 Плаче твоя дитинка маленька!
 — Ой най плаче, най не перестане,
 Хто разъ умеръ, той бѣльше не встане.

— Давбымъ, мати, коня вороного,
 Щобъ хто збудивъ пріятеля мого.
 — Хоть дай сыну й пѣвъ маетку всѣго,
 Вже не збудишь пріятеля свого.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Тежъ саме розказано и въ загально знанѣй по всѣй
 Галичинѣ пѣсни про Якима, що любячи вдову и бажа-
 ючи зъ нею одружити ся, убивъ свою жѣнку. У насъ
 є позачисувані варіанты сеи пѣснѣ зъ стрійского, жов-
 кѣвского, волочѣвского, коломыйского повѣтѣвъ, а такожъ
 зъ Буковины. Подаю тутъ найновѣйшій варіантъ:

Ой у ночи изъ пѣвночи ще кури не пѣли,
 Ишовъ Якимъ до вдовоньки, люде не видѣли.
 Прійшовъ Якимъ до вдовоньки, й а взявъ ся пытати:
 — Ой чи будешъ, бѣдна вдово, моимъ дѣтьомъ мати?
 На добрый-день, бѣдна вдово, на добрый-день, серце!...
 А вна ёму ѡповѣла: — Забій жѣнку перше.
 — Ой якъ минѣ, бѣдна вдово, та еѣ забити?
 Слюбна жѣнка, якъ зазулька, буде ся просити.
 — Ты не вважай, Якимоньку, на еи просѣбоньку,
 Прибій косу до лавицѣ тай втни головоньку.
 Заткай комень, запри дверѣ, абы й загорѣла,
 Віведи ѣ въ чисте поле, скажи, що вдурѣла!
 Віведи ѣ въ чисте поле, й а въ глубокій зворы,
 Заведи ѣ въ темній дебрѣ, не верне нѣколи!
 Прійшовъ Якимъ до домоньку тай взявъ жѣнку бити,
 Слюбна жѣнка якъ зазулька взяла ся просити:
 — Ты не вважай, Якимоньку, що я молоденька,
 Але вважай, Якимоньку, дитина маленька.

Ты не вважай, Якимоньку, що я марне гину,
 Але вважай, Якимоньку, на малу дитину.
 Заткавъ комень, заперъ дверѣ, абы загорѣла,
 Вінісь єѣ въ чисте поле, нѣбы то вдурѣла.
 Вінісь єѣ въ чисте поле, у глубоки скалы,
 Щобы за ню люде добри не чули, не знали.
 Занѣсь єѣ молоденьку у глубоки зворы,
 Закопавъ ѣ въ темни дебри — не верне нѣколи!
 Ой якъ стала й у колысцѣ дитина плакати,
 Ажъ учула сусѣдонька изъ третей хаты.
 — На добрый-день, Якимоньку! а дежъ твоя жѣнка?
 Й а що ти ся розплакала въ колысцѣ дитинка?
 — Моя жѣнка молоденька пошла й у гостину,
 Тай забула зъ собовъ взяти маленьку дитину.
 Прийшовъ Якимъ до вдовоньки тай ставъ ся пытати:
 — Чи будешъ ты, бѣдна вдово, моимъ дѣтѣмъ мати?
 — Ой я-жъ тебе трѣбувала, що въ тобѣ за нуты,
 Та чи дашъ ты своѣй жѣницѣ на свѣточку бути.
 А колижъ ты й убивъ жѣнку, якъ сосну красеньку, —
 Не то бы ты мене не вбивъ, удову бѣденьку!
 Ой утѣкавъ Якимонько черезъ три й оборѣ,
 Ажъ ся впинивъ Якимонько въ сестринѣй коморѣ.
 — Добрый вечѣръ, моя сестро, скажу ти новинку:
 Повѣмъ тобѣ щирю правду, що я забивъ жѣнку.
 — Ой идижъ ты, милый брате, зъ моеи коморы,
 Щобы люде не мовили, що зъ мен намовы!
 Закувала зазуленька зъ лѣскового прута,
 Закували Якимонька й а въ зелѣзній пута.
 — Радила-сь ми, бѣдна вдово, якъ жѣнку забити,
 Порадь же ми, бѣдна вдово, якъ зъ тыхъ кайданъ вийти!
 — Ой я вдова молоденька люблю жартувати:
 Мавъ єѣ жѣнку, якъ зазульку, було шанувати!

(Одъ Кароля Францишкевича зъ Рогатина)

Дуже богато говорить сеся пѣсня про вдачу, погляды и чутя народа, котрый єѣ вложивъ! Простый „казусъ“ кримінальный, зъ якими нашѣ суды такъ часто мають дѣло и зъ котрыми розправляють ся пося уставы, шабльоново, — а якъ онъ розказанный, въ яке свѣтло поставлений свѣтлою и высокогуманною музою народною! Не могу ѡдмовити собѣ тои приѣмности, — приглянути ся ближнему той пѣсни, освѣтити єѣ критично, розѡбрати и зважити єѣ въ усѣхъ еи складникахъ, хочъ се може и ѡдведе мене на хвилю ѡдъ властивого предмету сеи працѣ. Та нѣ! Статя про „жѣночу неволю“, —

се прецѣнь такожъ причинокъ до пѣзнаня нашего народа, а я не знаю, де бы характеръ, погляды и поетичный талантъ нашего народа показували ся въ красшомъ свѣтлѣ, якъ именно въ тѣй пѣсни про Якима!

Попередъ всего поглядѣмъ, якій причиновый звязокъ мѣжъ подѣями, розказаными въ пѣсни. Отъ Якимъ мав свою жѣнку и свои дѣти, але любить вдову. Чому се такъ? Сего пѣсня не говорить, але се и не цѣкаво намъ знати. Чи онъ любивъ свою жѣнку попереду, а ѡдтакъ она ѡдпала ему ѡдъ сердца? Чи може онъ давнѣйше любивъ тоту саму вдову, коли они обов були ще молодыми, а родичѣ казали ему брати другу? або може родичѣ ѡдали єѣ противъ волѣ за якогось старого, що швидко умеръ и оставивъ єѣ бездѣтною вдовою? Всего того можна догадувати ся. Досыть, що Якимъ любить вдову. Онъ, правда, не признає ся до того отверто; ему, жона тому чоловѣкови, онимно говорити вдовѣ: чи любишь ты мене такъ, якъ я тебе люблю? Онъ высказує то с.мо далеко скромнѣйше, хочъ и зовсѣмъ недвозначно, говорячи: чи будешь ты, ѡѣдна вдово, моимъ дѣтѣмъ мати?

А й справдѣ, чи любить вдова Якима? Може бути, що и зовсѣмъ нѣ, а въ такѡмъ разѣ рада она позбути ся єго; а може бути, що колись любила, але жите зъ старымъ, нелюбымъ чоловѣкомъ зостудило єї чутѣ, надтоптало єи свѣжѡсть; любовь у неї появляє ся вже бѡльше въ видѣ роздражненя, нѣжъ нѣжности. И она на ѡдрѣзъ каже Якимови: забій жѣнку перше! Сего не треба такъ розумѣти, нѣбы то она направду каже ему забити жѣнку. Нѣ, сесѣ слова пѣснѣ выражаютъ лишень те, якъ колибъ вдова сказала: отъ дурень якій! хочешь, щобы я була твоимъ дѣтѣмъ мати, а въ тебе своя жѣнка, — хибѣ єѣ забити хочешь, чи що? Але Якимови, котрому мабутъ до крайности наѡѣло жите зъ доброю, але нелюбою жѣнкою, и котрого заслѣпила намѣтна прихильнѡсть до вдовы, досыть одного товчка, щѡбъ похнути єго по похилѡй площинѣ. Наивный въ своѣй слѣпотѣ пытає онъ: а якъ же єѣ забити?

— Що се такого? думає собѣ вдова, — чи ты зъ мене кпишь, чи ты направду дурный? Але она знає

Якима зъ давна, знае, що розуму у него хочъ и не богато, а все таки що-небудь бувало, и що може бути, онъ еѣ вытрѣбовуе, якъ то она одповѣсть на те запытане. — Чекай же, думае она собѣ, — трѣбуешь ты мене, стрѣбую я и тебе. И она нѣбы то одповѣдае на его пытане, дае ему раду — першу лѣпшу, яка ѣй наверхула ся на языкъ. Она не каже ему брати жѣнку и бити ажъ до смерти, але каже ему: замори еѣ загаромъ, або учини еѣ дурною и выведи въ дебри та зворы, щобы одтамъ нѣколи не вернула, або прямо — утни ѣй голову. Прошу зважити тутка отъ що: 1) въ цѣлѣй пѣсни вдова анѣ наименшимъ натякомъ не дае пѣзнати Якимови, що любитъ его або що „буде его дѣтѣмъ мати“*); 2) що вдова не каже Якимови бити жѣнки, такъ якъ опѣсля робить; 3) що она дае ему ажъ чотыри рады, суперечнѣ одна въ другою и самѣ по собѣ зовсѣмъ нехитрѣ: заморити жѣнку загаромъ, вчинити еѣ дурною (ся рада навѣтъ прямо выключае убѣйство, бо каже догадуватись, що Якимъ мае се розповѣсти другимъ людямъ: „скажи, що вдурѣла“, — а скоро такъ, то мусить же и показати людямъ, що она дурна), запровадити еѣ въ далекий лѣсы и дебри, щобы тамъ пропала, и въ кѣнци, утяти ѣй въ хатѣ до лавицѣ голову.

Але заслѣпленому Якимови и того досытъ; онъ, слѣдуючи дословно вдовинымъ радамъ, убивае жѣнку. Чи жъ диво, що коли се стало ся и Якимъ-убѣйця зновъ приходитъ до вдовы зъ своимъ давнымъ пытанемъ: чи

*) Въ деякихъ варѣантахъ (Головацкѣй, I, 56, а такожъ рукописный, записанный п. Павликомъ въ Лолинѣ) вдова признае ся Якимови:

Я убила чоловѣка, а ты й убѣй жѣнку,

А мы вбѣе молоденькѣй пѣдемъ на вандрѣвку.

Але и сей уступъ, коли тѣлько онъ не естъ вставкою зъ иншою якою пѣсною, ще не значить, буцѣмъ то вдова любить Якима и направду намовляе его на убѣйство та направду (зовсѣмъ безъ потребы и безъ причины) винить и себе о убѣйство, — противно, слова тѣ ажъ надто очевидне кепковане, бо щожъ бы иншого мѣгъ значити покликъ: пѣдемъ на вандрѣвку? Аджежъ вдова знае, що Якимъ господарь, що у него дѣти и що затымъ ити на вандрѣвку ему зовсѣмъ нѣ-зачимъ и нѣяково.

будешь ты, бѣдна вдово, моимъ дѣтѣмъ мати? — она ѡдтручуе его, перечить, щобъ она направду радила ему убити жѣнку, ба, побивае его остаточно важкими словами: ты убійця! Ты забивъ тамту жѣнку, то не вжежь бы ты не забивъ и мене? Сей закидъ мусѣвъ зломати Якима, — ѡнъ пускае ся утѣкати, не знаючи, для чого, передъ кимъ и куды? інъ опинюе ся у сестры въ коморѣ; страшна провинна пече его сердце, — ѡнъ варазь у всѣмъ признае ся сестрѣ — и сестра ѡдвертае ся ѡдъ него.

А ту вже слухъ розѡйшовъ ся, що Якимовои жѣнки нема, за нею шукають, може бути, що находятъ трупа, и Якима заковують въ кайданы. Тымъ и кѡнчить ся пѣсня, не говорячи, якій буде судъ надъ Якимомъ. И правду кажучи, насъ мало се ѡбходить: мы бачили, якъ его провинна сама собою покарала ся, тымъ покарала ся, що була безпожиточною помылкою, що сама стала ся найсильнѣйшою перешкодою Якимови до осягненя той цѣли, для котрой ѡнъ сповнивъ вѣ. Правда, мы знаемо напередъ, якъ тамъ въ судѣ осудять Якима; пѣсня и сама натякае на те, говорячи, що „закували Якимонька въ зелѣзнй пута“; ему прійдесъ высидѣти довгій часъ въ слѣдчѡмъ арештѣ, а въ кѡнци або повиснути, або пѡйти на вѣки гнити въ тюрму.

Але якъ властиво задивляе ся пѣсня, т. е. самъ народъ, на вину Якима и вдовы? Кто показуе ся виннымъ въ цѣлѡй тѡй справѣ? Кого моглибъ мы пѡсля представленя пѣсни народнои засудити за злу волю? Здаєсь — нѣкого. Якимъ, заслѣплений намѣтностею, котрый въ заслѣпленю своѣмъ бере за правду слова вдовы и затверджуе свое сердце проти слѣзъ и блганъ свои жѣнки, — такій чоловѣкъ, правда, виненъ убійства, але мы не можемо его осудити виннымъ злои волѣ, бо воля его була знѣвечена его безумною намѣтностею. Що убійство справдѣ поповнене було въ приступѣ одуру, се доказуе намъ и щиросердечне признане Якима передъ сестрою, скоро нещаднй слова вдовы зняли луду зъ его очей. Такъ само мы не можемо винною признати и вдову. И она, якъ мы впередъ выказали, не зъ злои

волѣ кавала Якимови: забій жѣнку перше, — не въ злои волѣ давала ему рады, якъ забити жѣнку, але говорила се тѣлько жартомъ, щобъ позбути ся жонатого чоловѣка, або въ крайнѣмъ разѣ, щобъ вытрѣбувати, чи справдѣ онъ на тѣлько безумный, якъ ѣй мусѣвъ показати ся въ своимъ запытанемъ: чи будешъ ты моимъ дѣтѣмъ мати? Чимъ же пѣсля того остаєсь цѣлый проступокъ Якима? Остаєсь тѣлько фатальною помылкою, подобною н. пр. до помылки Отелля, вѣивающого Дездемону. Мы не можемо въ чистымъ сердцемъ засудити нѣ одной зъ особъ, дѣйствующихъ въ цѣлѣй повѣсти; въ помылкахъ, ба и въ проступкахъ своихъ они не перестаютъ бути людьми „бѣльшь слабосилыми, нѣжь злыми“, не перестаютъ чути и думати по людски, не перестаютъ затымъ збуджувати нашего спѣвчута. Муза народна глядитъ глубше и судить гуманнѣйше, нѣжь учена справедливѣсть.

А кѣлько правды, простоты, глубокого чутя, а заравомъ умѣлого артизму у всѣхъ побѣчныхъ эпизодахъ повѣсти! Тота до глубины проймаяча просьба нещасливои жѣнки Якима, котра анѣ однимъ словомъ не закидає нѣчого своему убійцеви и просить о житѣ не для себе, а для своєї малои дитины! Тото несподѣване появленє сусѣдки въ саму пору, коли душа Якима до глубины збентежена свѣжо поповненымъ убійствомъ, и ви запытанє: „де жѣнка?“ котре въ цѣлѣй своѣй наивности и простотѣ, бачить ся, дає голосъ власному розбуженому сумлѣню Якима! Незручна то єго вымѣвка, що нѣбы то жѣнка пѣшла въ гостину и забула дитину взяти въ собою. Забула! Мы такъ и бачимо, якъ Якимъ трясє ся передъ сусѣдою, мѣнить ся лицемъ и самъ не знає, що говоритъ. Далѣ потрясаюча, а такъ глубоко правдива стрѣча зъ сестрою! Сестра и радабъ єго сховати, и не ѡдтручує єго ѡдъ себе рѣзкимъ словомъ, и не робить ему нѣякихъ закидѣвъ, — она знає, що се тѣлько ще дужше зранилобы душу бѣдного Якима, а помочі дѣлу не помоглобъ; она тѣлько вказує ему на тоту дуже правдоподобну можливѣсть, що колибъ єго найдено у неї, то люде сказалибъ, що се въ ви намовы онъ забивъ жѣнку,

вначить ся, довѣвбы непотрѣбно и єѣ до нещастя и не-
славы. Она не засуджує Якима, ѡнѣ у неї по давному
„милый братѣ“, — ѡнѣ тѣлько нещасливый, тымѣ не-
щасливѣйшій, що и она, рѣдна сестра, не може надѣ
нимѣ змилосердити ся, не може єго поратувати.

Та досыть про Якима, — пора намѣ вертати до
нашого предмету !

Вѣ щиро-рускихѣ пѣсняхѣ родина робить що може,
щобѣ улекшити лиху долю жѣнки за нелюбомѣ-чоловѣ-
комѣ, а коли не може за нею допѣмнути ся, то хочѣ
жалує єѣ, розпытує щиро про єї житѣ, старає ся якѣ
небудѣ потѣшити. Особливо мати плаче по доньчинѣй
недоли, навѣдує ся до неї, якѣ ось вѣ тѣй пѣсни :

Вѣтерѣ вѣє, шелєвѣє тай билинковѣ має ;
Иде мати до донечки, людей ся пытає :
— Ой помайбѣгѣ, добрѣй люде, дєсь ту моя донька,
Рада бымѣ ся ѡдвѣдати, ци добра ѣй дѣлька.
Сидить донька пѣдѣ оконцѣмѣ, мамки вѣзирає,
А на своѣмѣ бѣлѣмѣ тѣлѣ синцѣ обзирає.
Прѣйшла мати до донечки за штыри години,
Не пѣзнала зѣ пѣдѣ оконця своєи дитины.
— Сѣдай нєнє коло мене, далеко ѡдѣ мене,
Вѣ мене тѣло побитѣе, не поразѣтъ мене !
— Люба моя донинѣчко, а дєжѣ твоєи лиця ?
— Сєєи нѣчи о пѣвночи вѣбила пѣниця.
— Люба моя донинѣчко, а дєжѣ твоєи ручки ?
— Сєєи нѣчи о пѣвночи зазнали вѣи мучки.
— Люба моя донинѣчко, дєжѣ твоєи косѣчки ?
— Лишили ся, моя мамко, коло колысѣчки.
— Люба моя донинѣчко, а дєжѣ твоєи волы ?
— Вѣ арендаря, моя мамко, та коло ѣ оборы.
— Люба моя донинѣчко, дєжѣ твоєи коровы ?
— Взяли жиды за горѣвку, загнали до вѣоры.
— Люба моя донинѣчко, дє пѣниця дѣвѣ ся ?
— Прѣтивѣ мою худѣбицю, и самѣ розбѣдѣвѣ ся.
Бѣдай того пѣниченѣку Бѣгѣ безѣ очєй справивѣ :
Прѣтивѣ мою худѣбицю, тай нѣ житѣ збавивѣ !

(Долинѣ, ѡдѣ Фєнны Лучкѣйки зап. М. Павликѣ)

Такѣ само пощєреду мы бачили, що хочѣ мати,
розгнѣвана за давнѣйшу непѣкѣрливѣсть, не боронить
доньки ѡдѣ мужєвыхѣ побѣдѣвѣ, то за тє сєстры боро-
нять єѣ.

Але въ пѣсняхъ бродячихъ, котрі спѣльнѣ Руси-
намъ въ другими народами, родичѣ показываютъ ся прямо
жорстокими проти замужной доньки: батько и мати,
браты и сестры ще и направляють зятя, щобы бивъ
жѣнку и наломлювавъ еѣ пѣсля своєї уподобы, и нѣкто
не обстав за нею, хибѣ тѣлько молода невѣстка (въ дру-
гѣмъ варіантѣ братъ), котра боить ся, щобѣ и ѣѣ не
було такъ само. Наведу тутка варіантѣ другій, записа-
ный п. Остапомъ Терлецкимъ, майже однаковый въ пѣ-
снею польскою у Жеготы Паулі, стор. 138—140*):

Ой Боже мѣй, Боже, мѣй мужъ мене бѣе,
Жадна мѣ родина не пожалуе!

Приѣдь, приѣдь татунейку,
Приѣдь, приѣдь, голубойку

Та пожалуй мѣ
Въ чужѣй сторонѣ!

Ой ѣде батейко въ скляній ворота,
Маха' шапочною зѣ самого злота.

— Ой бѣй, зятю, доньку добре,
Най ся на пѣй скѣра подре,

Ой бѣй, научай,
Та на свѣй звычай!

Такъ само ѣдзываютъ ся въ дальшихъ строфкахъ
мати, сестра, ажъ въ кѣнци въ послѣднѣй стрѣфѣ братъ
упоминае ся за сестрою:

Ой ѣде братѣйко въ новѣ ворота,
Маха' шабельною зѣ самого злота:

Не бѣй швагге сестры мѣй,
Бо ся напьешъ крови своѣй,

Ой не бѣй ен

Молодейкон!

(Белзкѣ)

Сѣ строфы въ польскѣй пѣсени звучать такъ:

Tam na tyczynie, tam chmiel się wije;

Oj zła godzina, mąż żonę bije.

— Przyjedź, przyjedź matuleńko,

Oglądaj się pożądęko,

Pożałuj że mnie!

А послѣдна:

Braciszek jedzie, wrota uchyla,

Na swego szwagra pałaszem kiwa.

*) Żegota Pauli, pieśni ludu polskiego.

— Widzisz szwagrze palasz ostry,
Nie wybijaј mojej siostry,
Głowę ci zetnę!

А въ другомъ варіантѣ той самой пѣснѣ*) послѣднѣя строфа така:

Невѣстка встає,
Нагайку не дає.
— Не бій зетю, не бій,
Зетю нашъ любый!
Бо я въ чужинѣ:
Якъ мѡй учує,
То буде й минѣ! (Зъ Буковины)

На всякій спосѡбъ признати треба, що въ пѣсняхъ щиро-руськихъ поглядъ на жѣнокъ и на права мужа далеко гуманнѣйшій, чутє далеко лагѡднѣйше и чистѣйше, нѣжъ въ пѣсняхъ бродячихъ, т. е. перенятыхъ ѡдъ другихъ народѡвъ. Що бѡльше, мы стрѣчаємо въ пѣсняхъ рускихъ таку щирѹ вырозумѣлѡсть жѣнки на хибы мужика, а мужика на заслуги жѣнки, котра каже намъ надѣяти ся, що руске родинне житє моглобъ вложити ся далеко красше и гуманнѣйше, скоро-бъ тѡлько не скривлювавъ єго тискъ економичныхъ обставинъ. И такъ мужикъ спѣває:

Ой не буду пиво пити, бо мнѣ пиво дує;
Ой не буду жѣнку бити, жѣнка мнѣ годує.
(Нагуевичъ)

А жѣнка зновъ такъ вытолковує собѣ погане поступованє мужика:

Ой на горѣ на высокѡй кують двѣ зазулѣ;
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, якъ бы при розумѣ.
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, здоровья не тративъ,
Няй бы бнѣ ся роздогадавъ, якъ дорого плативъ:
Плативъ ксьондзамъ за вѣнчанє, жидамъ за горѣвку,
А теперъ ся люде смѣють, що вбиває жѣнку.
(Лолинъ)

Мы бачимо зъ той пѣсни, що коли зъ одного боку жѣнка тѡлько нерозумомъ вытолковує собѣ поганє поступованє мужика, то зъ другого боку и загальна думка всѣхъ людей-громадянъ повстає противъ кривдженя жѣнокъ. Люде смѣють ся зъ того, кто

*) Записки Югозападнаго Отдѣла Имп. Русск. Географическаго Общ. Кієвъ 1874. Стор. 512—514.

бѣе жѣнку. Сей поглядъ ще бѣльшь рѣшучо высказуе ся въ однѣй гуцульскѣй пѣсни: тамъ уже прямо забороняе ся мужикамъ пѣдъ карою бити жѣнокъ и заборона тота пѣдтверджуе ся нѣбы то наказомъ папы римского. Ось тота пѣсня*) (змѣняемъ тѣлько недоладну правопись Головацкаго):

Доки-мъ пили ту горѣвку, доти бѣда була,
А не одна челѣдина ѡдъ обуха рула.
Сама собѣ теперъ челѣдъ Бога допросила,
Шѣо самъ Господъ зѣславъ писъмо ажъ до попа Рима.
Тото писаръ листѣ читавъ, а й а взѣвъ на раду:
Правда, добре на насъ вѣйшло, на нашу громаду.
Шѣобы файно газдувати, горѣвки не пити,
Жѣнки Бога допросили, шѣобы ихъ не бити.
Жѣнки собѣ не невольте, въ хатѣ не збыткуйте,
Та лишъ возмѣтъ зъ поля хлѣба, красно ихъ годуйте!
Вѣйшло писъмо зъ Станѣслава, ци чули вы люде:
Бѣкъ ме екѣй жѣнку бити, то штрофъ за то буде.
А хотъ на серце не добра, на мову свавѣльна,
То не можна жѣнку бити, жѣнка кожда вѣльна.

Пѣручь такой взаимной вырозумѣлости та обоѣльного намаганя до уладженя свѣбѣднѣйшого и щасливѣйшого житя родинного стае и друга поява: дружне стояне проти всякихъ посторонныхъ силъ, котрѣ радѣ-бѣ для своѣи забавки зруйнувати те, хочъ и якъ бѣдне та гѣрке жите родинне. Въ пречудовыхъ пѣсеняхъ жѣнка розказуе, якъ она волѣла жити зъ нелюбомъ, зъ котрымъ у неѣ в дѣти, а нѣжъ ити въ свѣтъ зъ любкомъ, про котрого она напередъ могла знати, що годинку повтѣшае ся зъ нею, а ѡдтакъ покине. Моглобъ здавати ся, що ту жѣнка въ такѣмъ случаю вырѣкае ся своѣо чутя, неволить своѣо серце, засуджуе сама себе — жити „*якъ жаба въ болотѣ*“. Але такъ оно не вѣсть. Треба зважити, що у неѣ суть дѣти, котрѣ она такожъ любить, и що тратячи слѣбного чоловѣка, она мусѣлабъ ѡдречи ся и дѣтей; а въ другого боку любовь еѣ до другого теперъ уже не може бути така сильна, свѣжа и пристрастна, якъ любовь дѣвчины, — и длятого мы не можемо се вважати злымъ та нечестнымъ поступкомъ, коли она ѡдрѣкае ся

*) Я. Головацкѣй, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, часть II, стор. 464.

любка, щобы жити для своихъ дѣтей. А ще до того въ пѣсни той любко очевидно показуе ся чоловѣкомъ молодымъ, легкодушнымъ, запаленымъ: онъ нѣ въ сего нѣ въ того хоче забити слюбного мужа, а тутъ уже нѣщо и говорити, що чисто-людске чуте жѣнки мусить выступити противъ него, обстати за чоловѣкомъ, хочбы и нелюбымъ, але все таки за батькомъ дѣтей и господаремъ.

Зайшло сонѣнько за ѡконѣнько,
 Якъ промѣнное коло;
 Выйди миленька, вийди серденько,
 Промовъ до мене слово!
 Рада-бымъ вийти, рада-бымъ вийти,
 До тебе говорити,
 Та лежить нелюбъ по правѡй руцѣ,
 Щобы го не збудити!
 Ой моя люба, ой моя люба,
 Ђдеунь ся ѡдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю зъ туга лученька,
 Якъ у того голуба!
 Не тяжко вѣбити, не тяжко вѣбити
 И дѣти всиротити, —
 Тобѣ любочку на годиночку,
 А минѣ нѣ зъ кимъ жити.

(Нагуевичѣ)

Ще выразнѣйше показуеь те дѣло въ другѡй пѣс-
 ни, въ котрѡй любко — панъ, и жѣнка волить жити
 въ нелюбомъ, анѣжъ въ паномъ:

Ой летѣла зазуленька по Вкраинѣ,
 Гей, розсыпала злоте пѣре по долини.
 А хтожь тото злоте пѣре позбирае?
 Гей, десь миленька миленького вызирае.
 Ой прѣхавъ мѡй миленькій о пѡвночи,
 Гей, тай застукавъ у засвѣтлое ѡконце.
 Ци спишь мила, ци спишь мила, ой ци чуешь?
 Гей, а зъ кимъ же ты темну нѡченьку ночуешь?
 Ой я не сплю, ой я не сплю, а все чую, —
 Гей, изъ нелюбомъ темну нѡченьку почую.
 Ой ѡдеунь ся, моя люба, ѡдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю, якъ у сивого голуба!
 Ци не будешъ, моя мила, жалувати,
 Гей, якъ ся буде сивый голубъ трепотати?
 Ой буду я, мѡй миленькій, жалувати,
 Гей, а хтожь буде дрѡбнѣй дѣти годувати?
 Лѣпша була суха рыба, нѣжъ зъ шафраномъ;
 Гей, лѣпше жити изъ нелюбомъ, якъ изъ паномъ!

Лѣпше жити изъ нелюбомъ, бѣдувати,
Гей, якъ изъ паномъ, якъ изъ паномъ панувати!

(Нагуевичъ)

Неволя жѣнки кѣнчить ся въ смертею мужика. Вдову нѣкто не смѣе нѣ въ чѣмъ неволити анѣ кривдити, бо „вдовинѣ й сирѣтскѣ слѣзы камѣнь лупають“. Але при господарствѣ и при дѣтехъ годѣ вдовѣ, особливо молодѣй, оставати ся довго на волѣ, — господарство вымагае мужа, якъ каже въ выше наведенѣй пѣсни мужъ до жѣнки:

Спѣмнешь тогды (по моѣй смерти) свои лѣта, гаразды,
Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
Треба хлѣба, треба соли до хаты,
А нѣкому молоденькѣй старати.

Сумне и безѣдрадне житѣ вдовы. Пѣсня все называе вѣ „бѣдною вдовою“. Друге замуже рѣдко коли буває по любви и для того ще рѣдше буває щасливе, нѣжъ перше. Отъ якъ спѣває о тѣмъ пѣсня, котру мы складаемо въ двохъ, очевидно до себе належачихъ половинъ, записанныхъ въ рѣзкихъ мѣсяцяхъ:

Бѣхавъ козакъ зъ Украины на ворономъ кони
Тай повернувъ на подворѣ до бѣднои вдовы.
— На добрый день, бѣдна вдово, якъ же ми ся маешь?
Якъ ты въ свѣтѣ проживаешь, що газды не маешь?
— По чѣмъ же мя, козаченьку, по чѣмъ мя пѣзнаешь,
Що ты мене, молоденьку, вдововъ называешь?
— Пѣзнаю тя, бѣдна вдово, по твоѣй худобѣ,
Обѣйсте ти невеселе, сама-сь у жалобѣ.
Въ понедѣлокъ рано-рано дожджикъ накрапае,
А молода бѣдна вдова волы вѣганяе.
Волы-жъ мои половин, ой пасѣтъ ся сами,
Не маю-жъ я господаря, не прійде за вами.

(Цепѣвъ, коломыйске)

Ой за хвильку, за годинку, за хвильку маленьку
Та посватавъ козаченько й одову бѣдниеньку.
Ой за хвилю, за годину, за хвилю другу
Попропивавъ козаченько худобу сивую.
Ой за хвилю, за годину, за хвильку маленьку
Тай покинувъ козаченько й одову бѣдниеньку.
Ой йдуть жовнярики, йдуть плечками,
Подыбали бѣдну вдову меже берѣжками*).

*) „она, видите, ишла вже топити ся“. Прим. спѣвачки.

Ой а бѣдна вдова стала тай си розгадала,
 Та кождому жовняреви по талюру дала.
 — Ой вы ѣджте, жовнярики, ой ѣджте та пійте,
 Де найдете мого любка, лишень го не бійте!
 Ой ѣли жовнярики, ой ѣли та пили,
 А якъ нашли еи любка, тай на смерть го вбили.
 „Не вважявъ ты, козаченьку, на вдову бѣдную,
 Попроѣдавъ, попропивавъ худобу сивую;
 Не вважявъ ты, козаченьку, на сирѣтскій дѣти,
 Не будеме й мы за тебе въ Самборѣ сидѣти“.

(Лолниъ, бѣдъ Фенны Лучкійки зап. М. Павликъ.)

Такъ отже вояки убиваютъ того, кто скривдивъ вдову и сироты, и надѣются, що за те не буде имъ нѣякои кары, не будутъ сидѣти въ Самборѣ въ криминалѣ.

*

*

7. Мы скѣнчили про жѣночу неволю. Мы вже неравъ въ протягу сего дослѣду мали нагоду переконатись, що неволя тота основана не на грубыхъ та варварскихъ обычаяхъ народныхъ, що чуте и здоровый разумъ народа супротивляють ся ѣй, що особливо жѣноцтво дуже живо и выразно почуває всю ненормальность своего положеня*), але еѣ выкликуе не що друге, якъ тискъ поганныхъ обставинъ экономичныхъ на жите родинне, выкликуе та сама сила, що и на заходѣ Европы, въ краяхъ далеко освѣченѣйшихъ, розвалюе и нищить родинне жите робѣтниківъ**). Мы можемо бути певні, що зъ полѣшенемъ

*) Въ добавокъ до наведеныхъ выше о тѣмъ дѣлѣ пѣсень просимо порѣвнати и слѣдуючу (Головацкій, *op. cit.* часть II, стор. 380):

Шумить вѣтеръ лѣщиною, шумить травицею;
 Сто-разъ лѣпше дѣвчиною, якъ молодежию.
 Молодиця — невѣльниця, нѣ подивити ся,
 А дѣвчина — воленъ козакъ, зъ кимъ хочъ любити ся.
 Молодиця — невѣльниця, куды ходить, плаче,
 А дѣвчина — воленъ козакъ, куды ходить, скаче.

**) Гляди о тѣмъ и пр. у Leroy-Beaulieu „Le travail des femmes en XIX-me siècle“ и егожъ „L'Etat de la classe ouvrière en France“; такожъ Fr. Engels: „Die arbeitenden Klassen Englands“, а особливо Karl Marx: „Das Kapital“ и много другихъ.

економічних обставин у нашого народу, ввнесенемь бѣдности та пониженя, вв котрыхъ онъ теперь находитъ ся, загине и велика часть той жѣночої неволѣ. Велика часть, не вся! Загине та неволя, котру теперь прості люде причинюють самымъ собѣ: чи то вв нерозуму, чи вв самолюбовствѣ, чи вв розпустѣ, т. е. загальною недостатчею інтелектуального и морального розвою та образования. Жерело той недостатчѣ, якъ скавано, лежить вв бѣдности та тѣснотѣ.

Друга часть жѣночої неволѣ — нерозривні слюбы, котрі силують жѣнку жити вв чоловікомъ, котрого не любить. Велика бѣльшѣсть жѣнокъ нашихъ держить ся свято такихъ слюбовъ, але выемкѣвъ лучае ся такожъ богато, и то чимъ далѣ, тимъ бѣльше. По всѣхъ нашихъ селахъ суть жѣнки, що покинули своихъ слюбныхъ мужѣвъ, и суть такіжъ мужѣ. Неразъ розривъ такій поступае за обобѣльною згодою, а неразъ и мимо волѣ одной стороны*).

Ще одна часть жѣночої неволѣ лежить и вв тѣмъ, що переважно (а при лихѣмъ чоловіцѣ и зовсѣмъ) на ви голову спадае — турбувати ся дѣтьми, виховувати, годувати и зодягати ихъ та „выводити вв люде“. Дѣти, якъ мы вже бачили, стають ся головнымъ путемъ, котре приковуе жѣнку до чоловіка, хочѣи и якъ нелюбого.

Погляньможъ теперь, чи мае наше жѣноцтво и чи высказуе оно вв своихъ пѣсняхъ які небудь думки про волю, про те, якъ бы то выдобутись собѣ вв теperшнього поганого положеня?

Коли першою основою всякої практичної волѣ уважати вольне, живе чуте, ненадломану, цѣльну особистѣсть и бажане особистої самоуправности, то мы, бачить ся, неразъ, и досыть ясно, вв отсѣй статѣ выка-

*) О тѣмъ гляди „Вольное Слово“ Н. 54 вв дописи „Изъ австрійской Украины“, а такожъ статью Ореста Левицкого вв „Русской Старинѣ“ 1880 г., п. нап.: „Бытовые брачные формы на Украинѣ XVI и XVII в. и др.“

вали, що така основа волѣ у нашего простого жѣноцтва єсть*).

Що до економічної неволѣ, то жѣноцтво наше безперечно дуже тяжко єѣ почував. Мы бачили, якъ жѣнка плаче и жалувє ся передъ матерю на то, що чоловікѣ взявѣ єи вѣвно та пропивѣ и протративѣ**). Жѣнка працює у чоловіка гѣршѣ наймички, бо наймичцѣ треба платити, а жѣнцѣ нѣ; наймичка не схоче бути, то гетѣ иде, а жѣнка нѣ. Тай ще жѣнцѣ приходить ся на своїхѣ плечехѣ вносити всякѣ мужиковѣ примхи, невдоволенє, всякѣ хибы єго характеру, а крѣмѣ того головнѣ на нѣй лежить обовязокѣ — годувати та пильнувати дѣтей. Не диво затымѣ, що попередъ всего жѣнка выступає проти того, щобѣ бути наймичкою у свого чоловіка, бути у всѣмѣ єму покѣрноу слугоу:

1 { Куды йду, туды йду,
Все збираю лободу;
А я своему муженькови
За наймичку не буду.

(Лолинѣ)

- *) Зѣ выше наведеною нами пѣснею про те, якѣ дѣвчина не хоче нелюбови сказати доброго слова, порѣвнай слѣдуючу, не менше цѣкаву и гарну (Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край. Матеріалы и изслѣдованія, собранные П. П. Чубинскимѣ, томѣ V. стор. 487—488):

Рано-рано побужала мене мати,
Хочуть мене за нелюба й оддати.
Я нелюба да изѣ роду не любила,
Я нелюба сухарями накормила,
Я нелюба помыями напоила,
Противѣ нѣчки собаками выпроводила,
По слѣдочку жарку крапиву садила,
По крапивѣ важкѣй камѣнь котила.
А якѣ важко отой камѣнь котити,
То такѣ минѣ изѣ нелюбомѣ жити.

(Козелецкѣй уѣздѣ, зап. И. Новицкѣй.)

**) Зѣ наведеною выше пѣснею „Вѣтерѣ вѣе, шелевѣе“ порѣвнай такожѣ слѣдуючу:

Ой якѣ мы ся зѣ товаришемѣ взяли напивати,
Прѣйшли жида, взяли бычки, — щожѣ буду впрягати?
Жѣнка плаче, жѣнка плаче: Господѣ бы ты побивѣ!
Минѣ мати дала бычки, а ты гунцвотѣ пропивѣ!

(Матвѣѣвцѣ, колом.)

Жынка ясно бачить, що велика часть ви неволѣ
лежить въ экономичной залежности одъ чоловіка, и для
того она старавсь вырвати ся зъ пѣдъ той залежности,
вырвати ся не чимъ, якъ только свою працею на волю.

Ой дубе, дубе кучерявий,
Ой а хтожь тебе скучерявивъ?

Скучерявила темна нѣчка,
Темная нѣчка, быстра рѣчка.

А я молода якъ ягода
Не пѣду за-мужь за рѣкъ, за два.
Не пѣшла за-мужь, ажъ пятого,
За пиянченъка проклятого.

Ой кажутъ люде, що ѡнъ не пѣе,
ѡнъ що вечора изъ коршмы йде.

Ой що вечора, що раночку, —
Пропивъ же коня й нагайочку.
Пропивъ же коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого.

А я молода противъ нѣго
Несу рублика золотого.

— Ой милый, милый, що гадаешь,
Що ты такъ працу пропиваешь?

Пропивъ есъ коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого?

— Щожь тобѣ, мила, а й до того,
До мого коня вороного?

Выкупи коня, люблю тебе!

Якъ не выкупишь, убью тебе!

— Не разъ я, не два, выкупляла,
Черезъ ѡконце дверцѣ мала!

Черезъ ѡконце дверцѣ мала,

Въ вишневомъ саду почувала;

Въ вишневомъ саду, пѣдъ калиною,

Ще зъ маленькою тай дитиною.

Летить зазулька: куку! куку!

Я молоденька терплю муку.

Летя пташечки: хвѣть-хвѣть! хвѣть-хвѣть!

Минѣ слѣзоньки кѣтъ-кѣтъ, кѣтъ-кѣтъ!

Летить соловѣй: тѣохъ-тѣохъ! тѣохъ-тѣохъ!

Менѣ слѣзоньки, якъ той горохъ.

Ой соловѣѣ, братья мои,

Тай вы ялицѣ, вы сестрицѣ!

Скиньте ся минѣ по пюрочку,

Най зъ вами злену й а въ горочку:

Най мене не любъ не любуеть,

Най мене не бѣе, не збытуеть!

2 { Вмѣю я, мужу, ткати, ткати, —
 Буду я свой вѣкъ коротати.
 Вмѣю я, мужу, шити, шити, —
 Буду я й сама въ свѣтѣ жити.

(Ценѣвъ, запис. ѡдѣ Кароля Батовского.)

7. Переходимо до иншої, въ своѣмъ родѣ дуже цѣкавой пѣснѣ „про шандаря“, въ котрій показана женщина безмѣрно сильна характеромъ и силою чутя. Пѣсня про шандаря, судячи по рѣжкимъ признакамъ, належить до найновѣйшихъ творѣвъ народной фантазії и повстала въ Пѣдгѣрѣ, певно въ околицѣ Делятина, ѡдки занесена вѣстала въ околицю Долины, до Лолина. Находячій ся у насъ варіантъ, мабуť єдиный доси записаный,—анѣ у Головацкого, анѣ въ жаднѣмъ иншѣмъ збѣрнику мы подѣбного мотиву не стрѣчали. За єи льокальнымъ походженемъ и недавнымъ початкомъ промовляють такожъ численнї провинціалізмы, котрї стирають ся и выгладжують ся, коли пѣсня давнѣйша и переходитъ зъ одной околицѣ въ другу. За тымъ самымъ промовляє и те, що пѣсня така невыроблена, оповѣданє уриванє, переплѣтанє (неразъ просто таки для вѣрша) нѣчого не значучими реченнями, особливо въ початку,—що все переходячи зъ устѣ до устѣ, згладжує ся, доповнює ся и заокруглює ся. Можемо затымъ майже напевно сказати, що пѣсня про шандаря находитъ ся ще, такъ сказати, *in statu nascendi*; тымъ цѣкавѣйше буде для насъ розѣбрати таку свѣжу пѣсню, прослѣдити немовъ бы найновѣйшу фазу, на якѣй у насъ стало „жѣночє пытанє“.

Ой пити бы горѣвочку, ой пити бы, пити;
 Ой прїйшло ся шандаревѣ зъ Делятина ити.
 Ой положу на ѡконце горѣхову гранку;
 Прїйшовъ шандаръ зъ Делятина, бо має коханку
 Ой пѣпъ иде до церковцѣ та на хвалу божу,
 А шандаръ ся ѡдзываетъ: тай я вамъ поможу!
 Ой пѣпъ службу ѡдправляє та людей жегнає,
 А шандаръ си ставъ на хоры, апостолѣ читає.
 Ой люде ся проступили та стали у кутки,
 А ѡнъ любку за ручечку, повѣвъ черезъ сутки*):

*) Сутки = побѣчна тѣсна уличка (Ѡльховець). Прим. пок. Льва Васильовича..

— Ой ходѣмо, моя мила, та на торговицю
 Та будемо попивати мѣдъ тай сливовицю. —
 Ой якъ прійшовъ Николайко до своєї хаты:
 Анѣ ключѣвъ анѣ жѣнки нема коло хаты.
 А бнѣ пошовъ до сусѣды, зачявъ ся пытати:
 — Ци нема ту меѣ жѣнки, нема коло хаты?
 Вони ёго притримують: просиме сѣдати!
 Їнѣ знявъ шапку, поклонивъ ся: йду далѣ шукати
 — Ой пдижь ты, Николайку, та на торговицю,
 Ой тамъ жѣнка изъ шандаремъ пѣе мѣдъ, сливовицю.
 Ой пошовъ же Николайко попѣдъ голиночки:
 Лежить шандаръ до постелѣ, голый безъ сорочки.
 Ой пошовъ же Николайко попѣдъ бконницѣ;
 Лежить жѣнка до постелѣ гола безъ спѣдницѣ
 А бнѣ пошовъ до жидѣвки тай взявъ їй казати:
 -- Дай жидѣвко сокирочки, дверѣ бдрубати.
 Взявъ сокиру у жидѣвки, розрубавъ верѣв....
 Забравъ рѣчи шандарскіи, до фѣрвальтеріи!
 Ой зачали за Николовъ у погонѣ бѣчи:
 Завернули Николайка, — неси назадъ рѣчи!
 У покою попѣ Николу на смерть сповѣдає,
 А у другѣмъ его жѣнка ручки си ломає.
 — Любї мой еломосцю, щось маю казати:
 Ци можѣ мене нсѣ шандаремъ разомъ поховати?
 — Ой молода молодежи, не можѣ то зробити:
 Уже шандаръ тыждень гнїє, ты будешѣ рѣкѣ жити.

(Въ с. Лолинѣ бдѣ Явдохи Чѣгуръ записала Михалина Рошкевичъ.)

Якѣ бачимо, въ новѣй одежи стара подѣя — на-
 сильный разрывъ звязку родинного. Жѣнка ломить 7
 слюбъ церковный и бддаєсь „шандаревѣ“ отверто, при-
 людно. Мужъ ви, чуючи себе зганьбленимъ, убиває
 „шандаря“ и самъ гине ганьблячою смертею, — отъ и
 вся повѣсть.

Христїянська мораль звалить вину всего нещастя
 на жѣнку; криминалисты карають смертею Николу;
 „шандаръ“ такожь погибѣ. А на дѣлѣ, глядячи очима
 народной пѣснѣ, то хто виненъ? Розберѣмо пѣсню у
 всѣхъ ви складникахъ, то й побачимо.

Въ Николаєвѣй хатѣ „нема щастя“, т. е. нема лю-
 бови мѣжъ жѣнкою и чоловѣкомъ. Для чого се такъ —
 пѣсня не показує, а бере фактъ готовый, якихъ тысячѣ
 въ щоденнѣмъ житю лучають ся. Жѣнка не любить
 Николая, и щѣбъ вдоволити потребу свого молодого сердца,

ôддає ся *шандареву*. И якъ то звичайно буває, що заборонена любовъ найсильнѣйша, такъ само дѣє ся и тутъ. Для неї все мѣстить ся въ тѣй любви, поза нею она нѣчого не бачить: нѣ дому, нѣ мужа, нѣ прочого свѣта. Задля своєї любви она рѣшає ся на найбільшу жертву, яку тѣлько може принести женщина, на неславу, на прилюдну нечесть. Она не вагує ся показати передъ всѣми людьми свою любовь, не вагує ся зъ своимъ милымъ попѣдручъ ити черезъ церковь помѣжъ народъ, немовъ на знакъ, що нова любовь ломить давный слюбъ, — не вагує ся зъ тымъ же *шандаремъ* отверто гуляти на ринку.

— Алежъ она неморальна, зопсована женщина! — скаже може дехто.

Оно-бъ такъ и могло здавати ся, але законченє пѣснѣ очевидно перечить тому. Въ тѣй хвили, коли єи правовитого мужа сповѣдають на страшну смерть, — она въ сѣнехъ руки ломить и плаче — може за нимъ? Нѣ, за *шандаремъ*, давно вже вбитымъ и похованымъ. Въ тѣй хвили, коли Николая ведутъ на смерть, она просить и для себе смерти, — чи може, щобъ хочъ по смерти лежати обѣчъ своего мужа? Нѣ, щобъ була похована разомъ въ *шандаремъ*. Я не знаю, якъ кому выдасть ся така женщина, — менѣ она выдає ся заслѣпленою може въ любовь, але все таки горячо и щиро любячою. А у кого любовь, така горяча, невмираюча любовь єсть головнымъ двигачемъ цѣлого житя и поступованя, — чижъ можна того назвати зопсованымъ и неморальнымъ?

Буде тому звышь дваццять лѣтъ, якъ великорускій критикъ Добролюбовъ, розбираючи драмы Островского, а особливо найкрасшу зъ нихъ „*Бурю*“, назвавъ появу въ московскѣй суспѣльности такой Катерины Кабановой (героинѣ „*Бурѣ*“), котра ломає церковный слюбъ и ôддає ся коханому чоловікови, хочъ тайкомъ и зъ великими охами та ахами, зъ великою грызотою сумлѣня, а опѣсля, коли все ôдкрыло ся, кидаєсь въ Волгу, щобъ не зносити докорѣвъ мужа и свекрухи, — назвавъ, кажу, появу такой Катерины Кабановой „промѣнемъ свѣтла въ темнѣмъ царствѣ“. Але порѣвнанє Катерины зъ жѣн-

кою Николайка въ нашѣй пѣсни выходитъ далеко на користь сеи другои. Бо коли Катерина тѣлько по довгѣй боротьбѣ и намовахъ, въ великою грьзотою, тайкомъ ѡддае ся любому чоловѣкови и ѡдтакъ ще думае укрывати свое поступоване, поки страшна буря, котрои она забобонно боить ся, не довела еи до признаня, а тодѣ не вносячи ганьбы и докорѣвъ кидаеся въ Волгу, — то Николайкова жѣнка поступае зовсѣмъ отверто, не крыве ся въ своєю любовою, для неи нема нѣ ганьбы, нѣ докорѣвъ, нѣ нѣчого окрѣмъ тои любви, — и коли такожь бажае смерти, то тѣлько для того, щобъ и въ грѣбѣ лежати побѣчь любого собѣ чоловѣка. Правда, лучемъ свѣтла мы еи про то не назвемо, але то лишень для того, що такого „темного царства“ въ родиннѣмъ житю, якъ въ Московщинѣ, у насъ нема.

Прошу завважати ще одну, хочъ и формальну обставину. Въ цѣлѣй пѣсни Николаева жѣнка не выступавъ прямо, говорячи або дѣйствующи, — ажъ при кѣнци ѣй посвячено усе го чотыри стрѣчки, але й того досыть було, чтобы изъ вопсованои, неморальной и пассивной людини, якою она въ-першу могла здавати ся, зробити героиню! Такого чародѣйства, а такимъ малымъ средствомъ, ледви чи доказавъ бы й наибѣльшій поетъ-серцевѣдецъ!

Коли я скававъ попереду, що Николайкова жѣнка „заслѣплена своєю любовою“, то я скававъ се не безъ размыслу. Бо й справдѣ, она, бачить ся, мало прибирала, кого полюбити, кому ѡддати великѣй скарбъ свого сердца, — а ѡддала его першому-лѣпшому, котрый ѣй сподобавъ ся чи то своєю зверхною поставою чи може своимъ обходженемъ або чимъ небудь другимъ. Правда, говорятъ: сердце не навчити, сердцю не до приборѣвъ, кого схоче то й полюбить, не пытаючи про вдачу. Може оно й такъ. Але въ другого боку хочбы й такъ не було, то годѣ намъ винуватити женщину, котра выбрала собѣ ледачого чоловѣка. Адже имъ, правду кажучи, нѣ въ чѣмъ и выбирати. Котрый чоловѣкъ у насъ, чи въ мѣжъ простыхъ, чи въ мѣжъ освѣченыхъ, може показати ся въ повнѣ гѣднымъ великою жѣночнои любви? Котрый въ насъ не обмане еи ожидань, не зранить еи сердца, не

вытисне слѣвъ зъ ви очей — не тыхъ блаженныхъ, щасливыхъ, але гѣркихъ, пекучихъ слѣвъ? Чи жъ диво, що найчеснѣйша, найкрасша женщина у насъ кидае ся въ обнятя чоловѣкови ледачому и зовсѣмъ ви негѣдному, коли й всѣ другі такі самі або майже такі самі? А зъ мѣжъ сотнѣ зовсѣмъ негѣдныхъ вышукувати одного, котрый бы може о оденъ процентъ бувъ гѣднѣйшій — то гѣдъ и не выплатить ся. Такъ отъ она и ѣддае ся першому лѣпшому, зъ разу своимъ горячимъ темпераментомъ и своею любовою приглушуючи всѣ сумнѣвы, — щобъ опѣся, коли доочне ѣй покаже ся ледачѣсть любого чоловѣка, — ну, звѣстно, щобъ опѣся бути тымъ бѣльше нещасливою.

Отъ таке саме бачимо и въ нашѣй пѣсни. *Шандарь* показуе ся намъ чоловѣкомъ справдѣ вопсованымъ и ледачимъ. Онъ по просту хвалить ся своею добычею, хвалить ся тою безграничною любовою Николаевои жѣнки, котрой онъ не вартъ. Онъ прилюдно, въ церквѣ, называе еѣ свою любкою, веде еѣ за руку помѣжъ народъ, немовъ щобы всѣмъ у очи показати: „бачите самі, яка она!“ И коли ѣй мы поклали се великимъ геройствомъ, що такъ безоглядно и безповоротно ѣддала ся своѣй любви, пѣшла за покликомъ своѣго сердца, — то шандареви те прилюдне величане своею здобычею, те глупе, жорстоке и непотрѣбне волочене ѣдданой ему всѣмъ сердцемъ женщины по калюжѣ ганьбы и неславы людской мусимо покласти великимъ проступкомъ, мусимо уважати знакомъ холодной безсердечности и великого морального вопсутия. Онъ очевидно зовсѣмъ не любитъ ви, а тѣлько вывыскуе ви любовь, — иначе прецѣнь онъ бы самовѣльно и самовладно не вымагавъ и не пріймавъ ѣдъ неи такой великой и тяжкой жертвы, онъ бы не причинювавъ ѣй тѣлько пониженя и муки, кѣлько мусѣло ѣй причинити его поступоване. Народна пѣсня не безъ умыслу зробила его *шандаремъ* (самъ фактъ, на котрѣмъ запевно основана пѣсня, не мае ту для насъ нѣякого значѣня), т. е. чоловѣкомъ зайшлымъ, може й иншою народности, чоловѣкомъ, котрого виховала касарня, въ котрѣмъ выстудила сердце войскова дисциплина, а котрого

може вдеморализувала широка власть и безкарність, яку мають жандармы надъ сѣльскимъ народомъ. Звычайный, простой парубокъ, хочъ и якій, не зробивъ бы чогось подібного. На то треба зовсімъ выломати ся въ тыхъ традицій, одчужити ся одъ той атмосфери старыхъ звичаївъ и саморѣднои моральности, середъ якихъ жів и виростає кожда дитина на селѣ. Тожъ коли *шандаръ* въ пѣсни гине одъ сокиры обезчещеного Николая (пѣсня о его смерти не вгадує й словомъ, якъ о рѣчи маловажної або такої, котра розумѣє ся сама собою!), мы не жалѣємо за нимъ и чуємо, що одного ледачого чоловѣка на свѣтѣ менше стало. Коли-бъ пѣсня показала намъ его чоловѣкомъ добрымъ, любячимъ — хочъ и не законно, мы певно жалѣли-бъ его и пѣсня сама певно старалась бы збудити въ насъ той жалъ, збудити переконанє, що погибъ онъ невинно, а тѣлько силою слѣпои консеквенції нашего суспѣльного ладу. Значить ся, вина *шандаря* не въ его незаконної любви, але въ его власної безсердечности и зопсованости, — ними онъ повбавивъ себе житя и нашої симпатіи. Любовь, хочъ законна, хочъ и незаконна, все выкликає теплый одзвѣвъ въ складахъ пѣсень народныхъ. Се впрочѣмъ и не диво: аджежъ складачѣ тѣ — переважно женщины, у котрыхъ любовь — наибѣльшій святощѣ, єдина прикраса бѣдного, а такъ часто и безсердечно потоптаного та ломаного житя.

Оставалось бы намъ ще розѣбрати и оцѣнити появу нещасливого Николайка, але мы не чинимо сего: пѣсня сама доволѣ выразно показує его вдачу и поступки, обрисовує намъ наглядно его положенє, въ котрого для него, бачить ся, не було иншого виходу надъ той, котрый въ нимъ и справдѣ лучивъ ся. Николайко — натура прямодушна, чесна, але для головної идеї пѣснѣ малозначуща.

А основне „прокляте“ пытанє: кто виненъ всему? Одповѣдь на се выплыває прямо въ нашої аналізу. Винно нещасливе уладженє нашихъ родинныхъ обставинъ, котре не дозволяє легально розѣрвати звянокъ, уже фактично розѣрванный, котре насилує любовь и сердце женщины и черезъ те скривляє ихъ,

зводитъ на манѡвцѣ. А далѣ винно погане, нечесне поступоване *шандаря*, а посередно тѣ причины, котрі вробили его безсердечнымъ и нечеснымъ, т. в. касарняна деморализація, — значить ся въ послѣднѡй линіи... Ехъ, та й нудножь бо повторяти все одно и то само, доходити „куды не кинь, все въ клинъ“, тысячными дорогами, а все до одного кѡнца!...

Нагуевичѣ 10—20 Мая 1882.

Инв. № 946.

✓ 20 Кон.

8/II. For.
28

